

Politikai
röpiratok.

203.

203
1895

A

volt erdélyi királyi főkormánysszék

kebelében fennállott

KATHOLIKUS

B I Z O T T S Á G

HATÁSKÖRÉRŐL

és az erdélyi

kath. status-gyűlés és igazgató-tanács által követendő
eljárási módozatról

EREDETI OKMÁNYOK ALAPJÁN.

4.

Gy.-Fehérvár, 1876.

Nyomatott a püspöki lyceumi könyvnyomdában.

(Volz és Körner)

615732 0016 6090

A

volt erdélyi királyi főkörmányszék

kebelében fennállott

KATHOLIKUS

BIZOTTSÁG

HATÁSKÖRÉRŐL

és az erdélyi

kath. status-gyűlés és igazgató-tanács által követendő
eljárási módozatról

EREDETI OKMÁNYOK ALAPJÁN.

Gy.-Fehérvár, 1876

Nyomatott a püspöki lyceumi könyvnyomdában.

(Volz és Körner)

DE BALLAGI GÉZA.

Ad catholicae religionis promotionem animorum conjunctio
in iis, qui curare illam habent, necessario omnino est.

Mária Terézia királynő 1772-ben július
20-ikán Auersperg grófhoz, az erdélyi kir.
főkormányzék és kath. bizottság elnökéhez.

Gy. Fehérvár, 1876

Nyomtatott a plébániai nyomdai könyvnyomdában.

(Vols és könt)

Bevezetés.

A volt erdélyi királyi főkormányzók kebelében fennállott kath. bizottság Erdélyben a Felsőnek magyar apostoli királyi jogai és örök hálára méltó jótéteményei gyakorlásában közege s az egyházi és hazai hatóságok közvetítő kapcsala vala. Rövid megszoktatással egy századon túl üdvösen előmozdította az erdélyi katolikus egyházi, iskolai és nevelési ügy emelkedését. Vele és kezelése alatt keletkeztek, megmentettek, gyarapodtak és hasznosítottak az erdélyi katolikus közalapok, kétségtelessé vált azok jogi természetese s az erdélyi katolikusok azokbani birtokjogának törvényes czíme. Védelme alatt alakultak újra az erdélyi katolikus fő- és közéletanodák s növeldek, nyert lendületet a kath. népnevelés, erősbültek számban, szellemben és tekintélyben a kath. hívek, úgy hogy ama bizottság hatáskörének ismertetése méltán tekinthető egy lapnak Erdély utóbbi századának történetéből.

Azonkívül ő császári és apostoli királyi Felsőségének 1867-ik évi augusztus hó 19-ikén kelt s a főméltóságú vallás- és közoktatásügyi ministerium által ugyazon évi september 12-ikén 896 elnöki szám alatt az erdélyi püspök ur ő nagyméltóságának és az erdélyi katolikus statusnak értésére adott legfelsőbb elhatározása szerint „az ama bizottság hatáskörébe tartozott ügyek kezeletnek és intézetnek az erdélyi katolikus status-gyűlés és annak kebeléből választott bizottság (igazgató-tanács) befolyásával, azon módoszatok szerint, melyeket ő Felsőségének magyar kormánya az összes érdeklettel egyetértőleg legfelsőbb kegyuri főfelügyelői jogainak csorbitása nélkül fog megállapítani és legfelsőbb elhatározás alá terjeszteni.” Szükséges azért részletesen ismernünk,

mi volt ama bizottság hatásköre? mely ügyek tartoztak ahhoz? kik ezen ügyekben az összes érdeklettek? melyek ezen ügyekben az apostoli királyi Felségnek legfelsőbb kegyuri és főfelügyelői jogai? hogy meglehessen állapítani azon módozatokat, melyek szerént amaz ügyek ezentul kezelendők és elintézendők.

Azzal ugyan nem lehet dicsekedni, hogy e kis füzet ama szükségletet teljesen kielégíti; mindazonáltal a mindenütt lehető tárgyilagos hűséggel követett hiteles okmányok alapján szabad legyen remélni, hogy e még irodalmilag járatlan téren a méltányos várakozásnak megfelelő tájékozást nyujtand.

Minthogy a most létező kath. status-gyűlés és igazgató-tanács az idézett legfelsőbb elhatározás értelmében a kath. bizottság hatáskörébe lépett, ennek ismertetéséből azoknak hatáskörére és eljárási módozatára némi lehozásokat függelékül e füzethez csatolni időszerűnek látszott, úgy vélvén, hogy az erdélyi kath. autonomia szervezésében még megoldatlan kérdések a történet világozása mellé állitva tisztábbak és könnyebben megfejthetők lesznek.

I. Történeti előzmények.

Az erdélyi egyházmegye megalapítását a történetirók községesen szent István első magyar királynak tulajdonitják. Kezdeté óta ezen egyházmegye egyik jelentékeny tagja volt a magyar katolikus egyháznak s papjai és hivei hazafiságánál fogva keleti védbástyája a magyar birodalomnak. Azonban a Ferdinánd-Zápolya vizzály Erdélyt elszakitván Magyarországtól, széttörte e kettőnek összetartó kapcsát is, az erdélyi egyházmegyét. Bornemiszsza Pál erdélyi püspök, mint I. Ferdinánd királynak tántorithatlan híve 1556-ban június 11-én Erdélyből kiűzetett s az ugyanazon évi november 25-én Kolozsvártt tartott országgyűlés az erdélyi püspökség és káptalan javait a fejedelem számára lefoglalta¹⁾, az 1566-ki tordai gyűlés pedig mindén

¹⁾ Ezen végzés így szól: Cum autem Domini Regnicolae ingentes gratias Nobis, (Izabella királyné) filioque Nostro Illustrissimo egerint super benevolo sibi per Nos dato responso, promittentes sanguinis quoque effusione et vitae periculo obsequentiam debitam et integram fidem contestaturos, id unum praecipue a no-

katholikus papot kiutasított János Zsigmond birodalmából²⁾. Az erre következett nemzeti fejedelmi korszak alatt az erdélyi katolikus egyházmegye inkább hasonlított valami ázsiai missiohoz, mint polgárosult országban szervezett vallási testülethez. A száműzött püspökök helyett ugynevezett vicariusok keletkeztek, kik püspöki jelleget nem bírván csupán a kormányzásra szorítottak. — A vicarius beleegyezésével a nép maga „fogadta“ és tartotta papjait s tanítóit s az előbbieket felügyelete alatt az egyes egyházközségek maguk kezelték csekély egyházi vagyonukat. A közjogi és vallásközi érdekeket szemben az országgal a főbb katolikus urak és kath. országgyűlési követek képviselték s erélyök által a katolikus vallásnak legalább megtűrését a négy bevett vallás között kivívták. II. Apafi Mihály fejedelem halálával Erdély tetteg és jogilag visszakerülvén a magyar szent korona jogara alá, az 1690-ben kelt Lipótféle hitlevél biztosította Erdélyben a kath. vallás szabadságát, az 1693-iki póthitlevél pedig egyszersmind egy püspöki jelleggel fölruházott apostoli helynököt is kilátásba helyezett az erdélyi katolikusok számára³⁾. 1696-ban I. Lipót már erdélyi püspököt nevezett Illyés Andrásban; de mivel az említett póthitlevélben csak vicariusról volt szó, Illyés Andrást az erdélyi főkormányshé 1697-ben julius

bis filioque Nostro Illustrissimo ardentibus suffragiis postulantes, ut bona Episcopatum, Capitulum, Conventum, Praepositorum, aliarum item ecclesiasticarum personarum non reddantur illis, a quibus adempta sunt, quin potius, quemadmodum Nobis, filioque Nostro Illustrissimo paribus votis obsequentia per ipsos oblata et deputata existunt, ita in bonum et necessitates regni publicas ex dignitate Nostra, filiique Nostri Illustrissimi exponantur etc. L. Veszely Károly. Erdélyi egyháztörténelmi adatok. Kolozsvár, 1860. 168. l.

²⁾ Ime eme törvény: Miérthogy az Ur Isten jóvoltából az evangéliumnak világosságát az ő Felsége (János Zsigmond) birodalmában mindenütt felterjesztette és kívánja, hogy a hamis tudomány és tévelygések az anyaszentegyházban kiirtassanak: egyenlő akaratall végeztetett, hogy afele egyházi renden levő személyek, kik a pápai tudományhoz és emberi szerzésekhöz ragazkodnak és abból megtérni nem akarnak, az ő Felsége birodalmából mindenünnen kiigazitassanak. U. o. 176. l.

³⁾ Curam habituri sumus, igr szól, ut catholicae religioni de idoneo Vicario Apostolico, qui omnia episcopalia et quae muneris aut juris ordinarii sunt, administrare rite possit, prospiciatur.

30-án Erdélyből számüzte ⁴⁾. A bekövetkezett Rákóczy-forradalom megakadályozta az erdélyi püspökség visszaállítását. De annak lezajlása után III. Károly király azon jognál fogva, mely ő Felségét mint magyar királyt illette, 1713-ban február 18-án esikkarczfalvi Mártonfi György esztergomi kanonokat erdélyi püspöknek kinevezvén, az erdélyi püspökséget és káptalant visszaállította. S mivel minden erdélyi vallásfelekezet főgondnokai által képviselve volt a főkormányszéknél, az említett Felség az új püspököt egyszersmind főkormányszéki első tanácsossá tette, hogy ez által tért nyitson neki a kath. ügyeknek Erdély ezen legfőbb hatósága előtti előmozdítására. Mártonfitól kezdve az erdélyi püspökök az erdélyi királyi főkormányszékeknek, míg az fennállott, mindig első tanácsosai voltak s ezen méltóságuk egyszersmind alapiját képezte a később eme főkormányszék kebelében szervezett katolikus bizottságnak.

II. A katolikus bizottság föllállítása 1767-ben.

Br. Mártonfi György püspök s utódai br. Antalfi János, br. Zorger György, br. Klobusitzky Ferencz, br. Sztoyka Antal és gr. Battyáni József mint az erdélyi főkormányszék első tanácsos-

⁴⁾ Az erről szóló határozat szövege ez volt: Böchülettel szolgálunk, és Istentől minden áldásokat kívánunk uram Keglned. Kivántuk volna szívünk szerint, hogy Keglnnek kedvesebb materiáról irhattunk volna; de mivel Istennek ő szent fölszgek úgy tetszett, hogy circiter száz esztendővel ez előtt a Kglmed Rendi szerint való katolikus Püspökség ez Hazából kimenvén, annak be nem jövése pro Ratione Status legibus sancita tartatott ez hazában: azért az Kglmed bejövetele nagy botránkozást szerezvén az emberek elméekben, Keglnmedet ez officio nostro et commissione dominorum statuum et ordinum szeretettel követvén, kérjük ez Hazából kimenni ne nehezteljen, hogy a keglmed itt benn létevel sem az ő felségek Diplomája első punctuma, sem pedig ennek a hazának csendessége, törvénye és unioja ne háborittassék meg, melyre mégis iterato kérjük és kénszeritjük Keglnmedet. Ez irásunkat pedig keglmed úgy vegye, tamquam a publicis personis, publico nomine, et ex publica necessitate procedens scriptum. Ajáljuk Isten oltalmába Kedet. Diem Thordae ex Gubernio Regio Tranniae, die 30 Julii 1697. Kglmednek böchülettel szolgál az erdélyi regium gubernium. Gróf Banffy György. Gróf Bethlen Miklós cancellarius.

sai ezen magas politikai állásukat a többi főkormányzékenyi kath. tagokkal együtt a királyi Felség oltalma alatt a katolikus egyház javára hivatásuk szerint fölhasználták ugyan; azonban még nem létezett a püspök oldala mellett egy királyi tekintélyei szervezett testület, mely a katolikus intézmények szervezésében és megszilárdításában vele együtt közreműködött volna s hiányzott az ok is, mely egy ily testület szervezését szükségessé tette volna. Eddig ugyanis minden egyházközség és minden tanintézet külön testületet képezett, az egyetlen összetartó kapocs, az egyházmegye minden ügyeinek intézője egyedül a püspök volt, segéde az ő helyettese, tanácsa a káptalan. közegei az esperesek; egyéb központi hatóság pedig nem létezett és szükséges sem volt.

Mária Terézia dicső királynő ő Felsége Bécsben 1767 martius 4-én kelt legkegyelmesebb leiratánál fogva az osztrák jezsuiták által indiai missiók segélyezésére gyűjtött, a lissaboni kereskedelmi kamaránál elhelyezett, de a jezsuiták portugalli száműzetése után az ottani kormány által lefoglalt, azonban ő általa visszaperelt ugynevezett lusitán alapot 437,503 frt. és 1 kr. tőkében vallásalap czimén az erdélyi egyházmegyének adományozván, ennek kezelése és hasznosítása szükségessé tette egy bizottság föllállítását. S ő felsége azt be is állította és szervezte, mint az kitűnik 1767 mártius 4-kéről gróf. Hadik Endre erdélyi királyi főkormányzékenyi elnökhöz intézett legfelsőbb királyi leiratából, mely szerint e bizottság tagjává gróf Hadik Endrét, mint királyi főkormányzékenyi elnököt, az erdélyi püspököt s gróf Haller Gábor királyi kincstárnokot és főkormányzékenyi tanácsost kinevezi s a bizottság mellé egy titkár fölvételét megparancsolja ⁵⁾.

III. A katolikus bizottság további alakulása.

Az 1767-ben föllállított kath. bizottság az évek folytán némi átalakulásokon ment keresztül, anélkül azonban, hogy lényegileg megváltozott volna.

⁵⁾ Cum autem intersit, irja, ut in arduo hoc et salutari prorsus negotio debitus ordo observetur, ad illius procuracionem specialem commissionem in Transsylvania duximus ordinandam. Constabit haec commissio ex te, qua Gubernii Praeside, Episcopo latini ritus, Thesaurario Nostro Regio Consiliario Guberniali Gabriele Comite a Haller et uno, quem ipsemet denominabis, commissionis actuario. (Az erdélyi püspöki levéltárból.)

1768-ban november 30-án kelt alapító levelével Mária Terézia a nagy-szebeni rom. kath. árvaházat létrehozván, annak polgári és iskolai igazgatását a kath. bizottságra ruházta, két kath. fő-kormányiszéki és egy kincstári tanácsost nevezvén annak előbbi tagjaihoz, mint az az alapító levél II. pontjában olvasható ⁶⁾. 1774-ben Mária Terézia a fő-kormányiszék elnökének br. Bruckenthal Sámuel, egy ágostai hitvalásu férfit nevezvén ki, ugyanazon 1774-iki július 6-án a fő-kormányiszékhez intézett leiratában a kegyes alapítványok kezelésével és az árva-ház igazgatásával megbizott kath. commissio elnökségét gróf Bethlen Miklós kath. vallásu kir. kincstárnokra és fő-kormányiszéki tanácsosra ruházta ⁷⁾

1775-ben ápril 30-áról ismét a kir. fő-kormányiszékhez intézett leiratában a dicső királynő a kath. bizottságot „Commissio in publico-ecclesiasticis“ jelzővel megkülönböztetvén, tagjaivá még két kath. fő-kormányiszéki tanácsost, egy titkárt, egy fogalmazót és három irnokat alkalmaz ⁸⁾, 1777 november 13-án kelt

⁶⁾ Domum hancee, igitur, a jurisdictione magistratus cibiniensis eximimus et tum pro instructione circa disciplinam et mores, tum pro iudicandis inserentibus sese intuitu personarum in illa degentium causis civilibus et criminalibus iudicium quoddam delegatum stabilire decrevimus, cui praeter praesidem gubernii nostri regii in causis disciplinaribus et ad jurisdictionem civilem pertinentibus Tu (az erdélyi püspök) et duo consilarii catholici, unus item ex parte Thesaurarius, cum adiungendo e numero protocollistarum vel concipistarum actuarius pariter catholico assistebitis. In causis vero criminalibus, cum ob statum tuum his interesse non possis, praerecensitis reliquis assessoribus thesaurarius, item unus adhuc consiliarius gubernialis et alter ex parte thesaurarius ad complendum numerum septenarium addantur. A cuius iudicii enunciatis appellationem non ad gubernium nostrum, sed immediate ad nos devolvi volumus. (L. A nagy-szebeni Terézárva-ház. K.-Fehérvárt. 1872. 43—44.)

⁷⁾ Simul mandantes, rendelj, ut fidelis noster sincere Nobis dilectus, Illustris ac Magnificus Comes Nicolaus Bethlen Consiliarius Status et Gubernii Regii actualis intimus, nec non Thesaurarius Noster Regius Commissionem intuitu piarum fundationum item iudicium delegatum pro administratione Orphanotrophii Catholici et superattentione circa fundi religiosi conversionem ordinatum independenter dirigat. (Az erdélyi püspöki levéltárból.)

⁸⁾ Ut objecta, igitur, szól, Commissionis in Publico-Ecclesiasticis sub praesidio Spectabilis et Magnifici fidelis Nostri sincere dilecti Comitiss Nicolai Bethlen Status et Gubernii intimi Consi-

udvari rendeletének 3. b. szerént még egy a püspök által kinevezendett áldozár bevételeit a bizottságba parancsolja ⁹⁾.

Egy 1778 január 20-án kelt és Szereday Antal nagypréposthoz intézett főkörmányszéki átirat szerint, a Felső gróf Kollonits László erdélyi püspököt tette a kath. bizottság elnökének ¹⁰⁾.

1781-ben május 16 án kelt rendeleténél fogva a bizottság két részre oszlott, egyházira és tanulmányira, az egyházi bizottság csupán kath. egyházi ügyekkel foglalkozott, a tanulmányi bizottság pedig vegyes volt; 1784 ben minden erdélyi vallásfelekezet alapjai közigazgatás alá vétetvén, három bizottság alakult, tudniillik egyházi, tanulmányi és alapítványi, az első katolikusnak maradt, a más kettő vegyes elemekből szerveztetett. Azonban 1790-ben az előbbi rendszer visszaállítván, a kath. bizottság 1780-iki szerkezetét visszanyerte s azt megtartotta egészen 1849-ig.

1849-től kezdve egészen 1861-ig az erdélyi cs. kir. helytartóság a kath. bizottság némely teendőit magához kívánta ragadni, de a püspök a volt bizottság teendőinek végzésére csak magát tartotta illetékesnek s ezen követelményét érvényesítette is. Ez utobbi évben az erdélyi kir. főkörmányszék visszaállítá-

liarii, Thesaurarii Nostri Regii medio Rescripti ddo 6-ae julii anni elapsi clementer ordinatae cursu non interrupto debitaque cum attentione et promptitudine pertractari queant, necessarium invenimus Primo certum personale etquidem e gremio vestro duos. Consiliarios, comites nempe Volfgangum Kemény et Carolum Teleky, secretarium L. B. Josephum Miske et recenter resolutum concipistam Emericum Lendvai denominare, praeterea vero tres cancellistas.

⁹⁾ Unum individuum e clero ab Episcopo denominandum, irja, sessionibus dictae commissionis saltem pro tempore, quo objecta scholarum normalium ventilabuntur, interveniat eum in finem, quo praesertim dum Episcopus in visitatione vel ob alia negotia absens erit, qua deputatus Ordinarii juxta usum in aliis provinciis vigentem, eo majori cum accurate ad dispositiones harum scholarum intuitu, ex parte status Ecclesiastici faciendas harum concurre possit. (Az erdélyi püspöki levéltárból.)

¹⁰⁾ Cum Majestas sua Sacratissima, így szól ezen átirat ide vonatkozó helye, in B. suo 31 a decembris anni proxime praeterlapsi emanato rescripto, quoad activitatem, quam hactenus commissio in publico-ecclesiasticis habuit, eandem sub praesidio Excellentissimi Domini Episcopi Ladislai a Kolonits etc. (Az erdélyi püspöki levéltárból.)

sával a kath. bizottság is szerveztetett s teendőit folytatta még a főkormányzék föloszlása után is az erdélyi ideiglenes királyi bizottság mellett egészen 1873-ig, a mely évben az erdélyi kath. igazgató tanács lépett helyébe.

IV. A kath. bizottság szervezete.

Az előbbiekhöz számítva még a Compil. Constit. II. r. 1. tit. 15 pontját, mely szerént a kormányzék tanácsosokat pleno numero, azaz tizenkét számban a három nemzetből az ország választván, a fejedelem confirmálja: a kath. bizottság szervezete következő volt:

Elnöke a kormányzó, ha katolikus, különben az egyik kath. tanácsos vagy a püspök. Tagjai a püspök és a főkormányzéknek törvény szerént az ország által választott és a Felség által megerősített kath. tanácsosai és titkárai s egy a püspök ajánlására ő Felsege által kinevezett egyházmegyei 'áldozár, ki az előadói teendőket végezte. A fogalmazási és kezelési ügyeket a főkormányzék kisebb kath. hivatalnokai vitték, kiknek száma időnként változott. A kath. bizottság rendeltetése Erdélyben a kath. egyházi és iskolai ügyek fölkarolása és előmozdítása volt a számára királyilag kijelölt hatáskörben. —

V. A kath. bizottság hatásköre.

A kath. bizottság működési köre 1767-től kezdve a lusitán másképerdélyi rom. kath. vallásalap, 1768-tól kezdve a kath. árvaházalap, 1773 óta a kath. tanulmányi és ösztöndíj alap, 1775 után a kath. elemiiskolai alaps 1808-ól kezdve az erdélyi kath. elemiiskolatanítói nyugdíjalap kezelésére és hasznosítására, a vegyes egyházi ügyek végzésére s az említett közalapokból fenntartott iskolák és nevelő intézetek körüli teendőkre terjedt ki, természetesen a Felség, főkormányzék, egyéb kir. hivatalok és püspök iránti viszonyában. Mindezt a következőkben tüzetesebben kell megismernünk.

VI. A vallásalap.

Az erdélyi rom. kath. vallásalap eredetéről fennebb szó vala. Ezen alap az 1767-ik évi febr. 11-kéről az erdélyi kir. kincstár-

noksághoz intézett udvari rendelet szerint 437,503 frt. 1 krból állott. ¹¹⁾

Ez összeget Mária Terézia a bécsi banknál elhelyezte, oly formán, hogy a bécsi bank arról 1757 jan. 1-étől 4%-t kamatozó kötelezvényt állított ki s azt az udvari kamarához áttette. Az egész tőke évi kamataiból 4000 frt. minden évben hasonló négyes kamattal tőkésített s ezen növekedő tőkének évi 160 frt., valamint az eredeti alapítványnak a 4000 frton fölül lévő kamatai évenként átszolgáltattak az erdélyi kincstárnak, mely azokat a kath. bizottság utalványozása szerint kifizette. Ezen alap az 1780-ban, 1181 udvari szám alatt összeállított kimutatás szerint 437,300 frt. eredeti tőkét s az öt éven át tőkésített évi 4000 frtból, keletkezett 20,000 frtot, összesen 457,300 frtot tett¹²⁾. Gyarapodott a vallásalap a föloszlatott Jézus-társaság vagyonából 67,153 frttal, a trinitariusok, pálosok és tertiáriák birtokaiból, némely templomi drágaságok árából s egyes jótévkö adományaiból, kik között néhai Kovács Miklós 79,650 frttal Haynald Lajos érsek ur ő nagyméltósága 54,000 frttal tűnnek ki. Fogarasy Mihály erdélyi püspök ő excéja 13,000 frttal gyarapította. A vallás- és közoktatásügyi ministeriumnak 1875-iki költségvetése szerint 752,157 frt. 86 kr volt, 38,081 frt. 39 1/2 kr. nyers kamat- jövedelemmel, 5,243 frt, 30 kr. jövedelmi adóösszeggel s 32,838 frt. 9 1/2 kr. tiszta kamat- jövedelemmel, mely részint állam-, részint magán kötvényekben a kolozsvári magyar királyi főpénztárnál van letéve.

Ezen alap rendeltetését világosan kifejezik a dicső emléke-

¹¹⁾ Sua Majestas sacratissima ad augendam animarum curam et incrementum catholicae religionis in Magno Transsylvaniae Principatu interusurium in 400 m. fl. consistentis et penes Bancalitatem Viennensem a 4 procento elocati sic dicti Lusitanici Capitalis ea ratione destinare dignata est, ut ex eodem capitali usque ultimum decembris 1766 residuum 37503 fl. 1 x. faciens interusurium addatur capitali, emergensque exinde 437,503 fl. 1 x. capitale sub nomine fundi Religionis in Transsylvania expresse constituatur. (Az erdélyi püspöki lévéltárból.)

¹²⁾ Jövedelmének beosztását az idézett okirat csatolványa ekép mutatja: Templomok és lelkészszégek dotatiojára 200,000 frt. tőke s 8,000 frt kamat, templomépítésre 212,300 frt tőke s 8492 frt kamat, ugyan erre a megkimélt kamatokból keletkezett 20,000 frt tőke s 800 frt kamat, elemi iskolákra 25,000 frt tőke s 1000 frt kamat, összesen 457,300 frt tőke s 18,292 frt kamat.

zetü alapító királynőnek 1767 mártius 4-ikén kelt legkegyelme-
sebb leiratában foglalt eme szavai: in emolumentum sacrae religio-
nis catholicae et curam animarum magis magisque promo-
vendam.

VII. A kath. bizottság teendői a vallás alap hasznosítása körül

A kath. bizottság teendőit a vallásalap hasznosítása körül
a felséges alapító királynő 1767 martius 4-ikén kelt s fennebb ¹³⁾
idézett leiratban általánosan aképen határozta meg, hogy az adomá-
nyozott alap jövedelmeiből a bizottság a hivataloskodó lelkészek
fizetését évi 150 frtra egészítse ki mindaddig, a míg más jöve-
delmi forrás nem nyílik, mely ezen összeget hordozhatná, mely
eset a Felsőnek mindig följelentendő. Továbbá a bizottság a püs-
pök előterjesztése szerint vagy saját utánjárása után jelölje ki Erdély-
ben azon helyeket, amelyekben a fölmerülő szükségek szerint templo-
mokat és iskolákat kell építeni, azokról készítsen tervet és költ-
ségvetést s azt terjessze a Felsőg elébe, minden évben pedig a mult

¹³⁾ L. 5.) Incumbet vero eidem (commissioni), irja, non so-
lum invigilare, ut parochis egenis actu fungentibus, quorum pro-
ventus congruam in annuis 150 rh. florenis determinatam non
adaequant, id quod ad complementum huiusmodi congruae deerit,
eisque rite extradetur, donec ipsorum heditus per alias accessio-
nes ita meliorati fuerint, ut absque adjuto ab aerario suppeditando
summam praemissam constituent (cuiusmodi casus nihilominus
prout semet exeruerint, nobis semper referendi erunt) verum etiam
suam in id defigere curam, ut quemadmodum episcopus projectum
suum quolibet anno Commissioni exhibendum habebit, in quibus
nam locis templa, parochiae et scholae praeferentur erigendae ven-
niant, ita ipsamet etiam commissio loca similia pro ratione neces-
sitarum plus minus urgente probe secernat, quantum pecuniae ad
erectionem uniuscuiusque templi, parochiae et scholae requiretur,
in calculum conjiciat, huncque una cum aedificiorum delineatione
horsum submittat, rem denique ita moderetur, ut pro anno corrente
tum ad huiusmodi aedificia, cum ad intertentionem parochorum
medio tempore nefors 8710 rh. fmi 12 xri omnino sufficient; post
evolutionem cuiuslibet anni vero eadem commissio non tantum de
eo, quid anno praeterito hac in materia actum fuerit, nos circum-
stantialiter informabit, verum etiam quid anno sequenti perficien-
dum, nobis in antecessum significandum habebit.

évi kiadásokról és a jövő évi szükségletekről nyújtson be a Felsőházhoz pontos kimutatást.

Ezen általános elvek, valamint az 1776-ban július 18-án kelt és a kath. bizottság által ugyanazon évi november 20-ikán 491 szám alatt tárgyalt királyi leirat értelmében a kath. bizottság részletesen megállapította azon szabályokat, melyeket a vallásalap hasznosításában szem előtt tartandó. ¹⁴⁾ Ezen szabályok szerint a bizottság utalványoz a vallásalapról a kincstárnál. A papok és

¹⁴⁾ Ezen szabályokat a kath. bizottság megküldötte Szeredai Antal nagyprépostnak, eredetijök az erdélyi püspöki levéltárban olvasható, szövegök ez:

Per commissionem caesareo-regiam in publico ecclesiasticis ordinatum Reverendissimo Domino Antonio Szeredai Praeposito Albo-Carolinensi intimandum.

Ut proinde universae hae in praefati fundi Lusitanici administratione hucusque identidem observatae differentiae et errorum ansae in posterum tollantur, visum est commissioni sequentem administrationis normam stabilire:

Primo. Assignationes ad fundum religiosum per neminem nisi per commissionem in publico-ecclesiasticis ordinatum via J. thesaur. regii edentur, et pro majori securitate officio solutorio copia notae ad eundem thesaur. regium hinc exarandae semper accludetur, simul autem pro meliori contrarotulatione exactoratum etiam canerali singulae assignationis notae semper reddentur, ut taliter non solum tota fundi Lusitanici administratio in suo nexu perspicui, sed etiam eadem habita inter officium solutorium et exactoratum cointelligentia eo lucidius tractari possit. Et cum fundi hujus praecipua administratio in bene ordinandis ejusdem erogationibus, hae vero partim in determinandis parochorum et ludimagistorum subsidiis partim vero in erigendorum seu reparandorum templorum, aedificiorumque parochialium fabricis versentur:

Secundo. Quoad congruas parochorum et salaria ludimagistorum adjacens utriusque ad fundum religiosum usque ultimum Aprilis anni currentis assignationum consignatio quid unicuique resolutum fuerit? continens quemadmodum sub hodierno officio solutorio ita medio Reverendissimae dominationi Vestrae vel etiam capitulo Albensi ad evitandas possibiles differentias ea cum ordinatione communicatur, ut parochi et ludimagistri praespecificati juxta ductum memoratae consignationis medio praeaudati capituli exolvantur, subsecuturae autem ejusmodi subsidiorum assignationes consignationi huic una cum denominatis in assignationibus datis in posterum accurate semper adjungantur, observabitur que quoad futurum,

tanítók fizetési a káptalan kezéhez utalványoztatnak, de mindig a püspök vagy helynöke tanácsára, kik az illetők szükségleteit a

2-do ut nullum ejusmodi subsidium nisi consulto prius Excellentissimo D. Eppo aut R. Dominatione Vestra, utpote quibus ecclesiasticae necessitates apprime notae esse debent, assignetur, qui quidem in casibus ejusmodi habita

3-tio ad illud praevia reflexione haustaque debita sua via genuina notitia an onus subsidii per fundorum parochialium excissionem, vel vero didactri determinationem evitare, aut saltem inminui possit? commissionem informabunt, quantos et cujus naturae parochus aut iudimagister subsidium petens habeat fixos proventus, et quantum eidem e fundo Lusitanico subsidium inevitabili necessitate ita poscente superaddendum videretur, quo facto demum

4-to humillima Suae Majestati Sacratissimae relatio substerneretur obtentaque desuper clementissima applacitatione, expedietur ad officium solutorium assignatio, tam specificationem resolutae summae, quam datum, a quo subsidium illud currere debeat? exprimens.

5-to Universa ejusmodi subsidia ad manus capituli Alben-sis erga ejusdem Quietantiam generalem exolvenda assignabuntur, capitulum autem Albense de quavis assignatione pariter de casu in casum instruendum stipendia haec erga cujusvis percipientis particularem quietantiam inter competentes parochos et iudimagistros distribuet particulaesque illas quietantias rationibus suis more solito huc submitteendis semper et quidem in originali adjunget.

Tertio. Quod autem exstruenda seu reparanda templa et parochialia aedificia, edendasque desuper assignationes atque suppeditandos sumptus concernit, statuendum existimavit commissio

1-mo Ejusmodi aedificia pariter consulto semper praevie Excellentissimo D. Eppo aut Rvssima Dnatione Vestra projectentur.

2-do Uterque majorem vel minorem ejusmodi aedifiorum necessitatem ex populi catholici frequentia, aliarum ecclesiarum nimia distantia, indubia plurium conversionum spe aut imminenti ecclesiae jam extantis lapsus periculo dimetiendam repraesentet, simul vero numerum animarum aut in loco existentium aut extruendum templum e vicinis etiam locis frequentantium commissioni notum reddere velint, ut taliter necessaria ejusdem amplitudo determinari possit. Quibus exhibitis 3-tio commissioni incumbet, ut unam e deliniationibus et calculis illis, qui medio B. 15-a Febr. anni currentis submissi fuerunt, juxta altissime determinatam repraesentatoque catholicorum numero attemperatam

bizottságnak kimutatják, mely azokról a Felsőghöz fölterjesztést tesz s a Felsőg legkegyelmesebb helyben hagyása után utalvá-

classificationem eligat; atque delineationem illam una cum expensarum calculo supremo vel vice-officiali concernentis tabulae aut sedis ea cum ordinatione transmittat, ut is vel per se vel per idoneum magistratualem, vel assessorem locum illum adeat, et habita cum loci parcho, si ibidem jam existeret, et cum ecclesiae ejatis curatoribus cointelligentia, adhibitoque eodem illo architecto, cui aedificii exstructio concedetur, ad ductum regularum normativarum sub 15-a Febr. anni currentis altissime praescriptarum et cum eodem communicandum subsidia a comunitate, et respective advicinantibus etiam locis partim in aere partim in natura praestanda ita determinet, ut casu in illo si alterius religionis homines ibidem jam templum haberent proprium, ad sensum legum patriarum etiam concurrere teneantur, praeterea autem contractus cum opificibus concurrentibus ineat, et hoc modo determinatum calculum necessariis subscriptionibus munitum ita submittat, ut de positione in positionem constare possit in quibusnam objectis et in quantum ecclesia neoerigenda majores vel minores sumptus quam in altissime submissis expensarum calculis continentur, requisitura sit, cum autem

4-to relatione aedifiorum parochialium et cantoralium nullae speciales delineationes aut expensarum calculi ab augusta aula horsum transmissae fuerint, hinc quoad ejusmodi fabricas separatae per architectum eadem occasione conficiuntur delineationes adjungunturque eisdem authenticata per praesentem magistratualem seu assessorem, per parochum, architectum et concernentes opifices expensarum projecta. Quibus taliter peractis, commissionique per supremum vel viceofficiale, cui provincia haec damandata fuerat, submissis

5-to Communicabuntur elaborata haec cum exactoratu camerale eum in finem, ut is calculos accurate revideat, suas, si quas haberet, reflexiones adjungat, et bilancem inter submissorum altissime sumptuum projectum et neoconfectum calculum conficiendo, eadem commissioni repraesentet, hacque ratione simul etiam eo genuiorem de omnibus fundi lusitanici erogationibus haurire possit notitiam dein

6-to Demissa Augustae oraculo substernetur relatio, subsequenteque altissima applacitatione.

7-mo Edetur assignatio ad officium solutorium camerale ita tamen, ut integra expensarum applacitatarum summa simul et senel ad manus supremi vel vice-officialis concernentis tabulae, aut magistratus exolvatur, summaque haec ad nullos alios opus sub quocumque demum titulo convertatur.

8-vo Tempus ipsius instruendi inspectio, uti et erogandi in idem

nyozza a kivánt összeget a káptalanhoz, mely azt nyugta mellett fölveszi s nyugta mellett az illetőknek kiadja s a kiszolgáltatott összegekről számadást terjeszt a kath. bizottság elébe.

sumptus necnon gerendum desuper ratiocinium per supr. v. v. officialem tabulae v. magistratus viro fido et sufficientibus mediis, proviso ita concedentur, ut omnes erogationes cum praescitu et testimonio parochi curatorumque ecclesiae atque erga quietantias architecti et opificum fieri, debite adornari, et nomina illorum, quibus inspectio praeu memorato modo concedita fuerit, commissioni semper eum in finem revelari debeant, ut exactoratus cameralis de harum personarum nominibus instructus scire possit, quatenam rationes ponendae sint, quaequam possitae fuerint et quatenam adhuc restent?

9-no Denique proficuum valde, et fere necessarium visum est D. architectum Martinelli cum salario e fundo camerali seu provinciali statuendo pro architecto in hac provincia regio constituere, cui omnium ejusmodi aedificiorum cura a capite concedatur, qui aedificandas nomine Regio templorum et aedificiorum parochialium fabricas procurabit, hoc enim modo plura partim ex architectorum imperitia, partim vero ex eorum pluribus in locis defectu, ac aliis ex causis emergentia incommoda evitabuntur.

Quarto: Ad plenariam tam actualis fundi penes cassam cameralem exintentionem cognitionem, quam etiam ad eo meliorem notitiam capiendam, an novae assignationes tuto projectari queant, necessarium futurum existimavit commissio, ut

1-mo Prouti iis officialibus, quibus alicujus novi aedificii cura concedetur demandabitur, ut hausta praevie accurata notitia commissionem de trimestri in trimestrem informent, quousque cum hoc vel illo aedificio jam preventum sit, quatenam summae pars in idem jam insumta fuerit et quantum ex eadem summa adhuc restet, et an restantia haec pro residua aedificii parte suffectura sit? ita etiam Rssima dominatio Vestra in casu ubi vel administrator vel parochus aliquis ex uno alterove loco ob habitationis defectum vel alias quascunque circumstantias revocaretur, commissionem desuper illico certoret, ut deteterminatum pro eodem subsidium sisti, et omnis inutilis expensae locus praescindi valeat.

2-do Officio solutorio pariter injungetur, ut quovis trimestricointelligenter cum exactoratu camerali bilancem accuratam exhibeat, in quo tam proventus in cassam religiosam ab initio anni jam ingressi, quam usque ad finem anni adhuc ingressuri ex una parte, ex altera parte vero omnes ab initio anni editae assignationes cum connotatione an assignati sumptus revera jam ad manus capituli, vel vero demandati comitatensis seu magistratualis officialis administratae sint, vel quid assignationis unius, aut alterius effectui obstet, consignentur, et remanens

Az építkezéseket illetőleg megállapította a kath. bizottság, hogy azokat mindig a püspök tanácsa szerént kell tervezni, ki

denique pro ulterioribus assignationibus fundus adnotetur, cui bilanci ulterior etiam ex parte exactoratus adjungetur informatio, quinam ex iis, quorum curae templorum aut aliorum aedificiorum parochialium extractio concedita fuit, cum rationibus suis adhuc in restantia haereant.

3-tio Billances hae modo praescripto tam Excellentissimo D. Eppo et capitulo Albensi, quam etiam augustae aulae accurate semper submittentur. eo quidem fine, ut habita undequaque genuina fundi remanentis scientia, et projecta per Eppum et capitulum formanda et applicidationes per augustam aulam largiendae huic commensurari possint.

Quinto. Cum fine cujuslibet anni militaris vel solaris submittendae sunt per capitulum Albense rationes super omnibus per decursum anni perceptis et erogatis. Quod etiam de supremis et v. officialibus, quibus religiosi alicujus ordinis templum extruendum aut reparandum committetur, intelligitur. Hae autem rationes originales cum documentis originalibus provisae pro revisione et reflexionibus exactoratus camerale transponentur et nulla occurrente difficultate absolutionales desuper abhinc extradabuntur.

Sexto. Sub finem cujusvis anni augustae aulae per commissionem projectum submittetur, in quo non solum neo-resolvenda pro futuro anno parochorum et ludimagistrorum subsidia, sed etiam novorum templorum erectio, antiquorum reparatio et neoerigendarum parochiarum constitutio contineri debet. Ut hoc etiam fieri possit, necessarium erit, ut vel Exoell. Eppus vel R. Dntio Vestra, quibus alioquin parochorum et communitatum horum his in objectis recurrentium preces communicari solent dioecesisque necessitates apprime notae sunt, opinionem et informationem suam juxta instructionis hujus §. 2. et 3 conformandam et fundi viribus pro sequenti anno commensurandam in mense quovis Augusto commissioni de singulis neoconstituendis, seu dotandis parochiis et neoerigendis templis exhibeant ut dein commissio dispositiones, quae juxta nunc citatos §-os per eandem praevisae adornandae sunt, tempestive expedire et projectum hoc modo plenarie praeparatum Augustae oraculo in mense saltem Novembri substernere valeat; observabitur autem praeprimis illud ut ejusmodi projecta ita adtemperantur, ne integrum plane sequentis anni fundum absorbe-

ant, sed $\frac{m}{2}$ v. $\frac{m}{3}$ fl in residuo pro fortuitis, urgentibusque necessitatibus remeneant, ne alias exerente sese casu ejusmodi improviso integrum totius anni systema interturbetur et per variationem assignatarum jam summarum, fundique hoc modo emergentem insufficientiam confusione alicui locus praebatur.

azoknak szükségességét a bizottság elébe terjeszti, mely azokról tervet és költségvetést készít, meghallgatva a kincstári számvevőséget, azután a Felső legkegyelmesebb jóvahagyását kikéri, a szükséges pénz-összeget a helyi főbb kath. tisztviselő elnöklete alatt kiküldendett építői bizottság kezéhez utalványozza egyszer- mind építő-mestert fogadva s ekép az építkezést végrehajtatja.

Az alap mindenkori állásának pontos ismerete végett az építő biztosok minden harmadévben értesitik a bizottságot az építkezés előhaladásáról és a kiadásokról, ugy a püspök is minden hivatalváltoztatásról, nem különben a fizető hivatal az alap állásáról, melyek szerént a bizottság a mérleget megkészítvén, közli a püspökkel, káptalannal és a felséges udvarral.

Év végén mind a káptalan, mind pedig az építő bizottságok fölszerelt számadásaikat beterjesztik a commissionak, mely azokat a kamarai számvevőséggel fölülvizsgálhatja s a fölmentvényeket kiállítja.

Az év vége felé a bizottság mind a mult évi kezelésről, mind pedig a jövő évi szükségletekről a püspök előterjesztése szerént kimátatást nyújt be a Felsőnek.

Ezen szabályok később annyi változást szenvedtek, hogy 1780 óta a fizetések nem a káptalannál, hanem a vidéki kir. adóhivataloknál utalványoztattak az illetőknek s az építkezéseket az állami építő vagy mérnöki hivatalok végezték a helyi lelkészek, illetőleg intézeti előljárók fölügyelete mellett.

VIII. A nagy-szebeni rom. kath. árvaház alapja.

Ez árvaházat 1765-ben Delpini Theofil áldozár kezdeményezte.

Septimo. Disponitur tandem sub hodierno apud officium solutorium camerale, ut fundus Lusitanicus in separato a reliquis cassis rationum libro tractetur, ut hoc modo exerentibus sese contra meliorem spem fors nonnullis difficultatibus earundem dilucidatio cointelligenter cum exactoratu camerali eo citius et facilius locum habere possit. Sic facturo Sua Majestas Sacratissima benigne propensa manet. Cibinii die 20-a mensis Novembris anno 1776.

Nicolaus Bethlen.
In publico ecclesiasticis.

Jannes L. Baro Bálintitt
protocollista commissionis.

Mária Terézia dicső királynő 1768-ban előlegesen, 1770-ben pedig véglegesen megalapította annak javára adományozván örök időkre a királyföldi tizedből évenként 2000 c. frtot, 2500 köből gabonát, 1776-ban megváltva évi 5000 c. frtal, továbbá a házassági fölmentvényi díjakat, melyek 1819-ben 800 ezüst forinttal váltattak meg, ugy az erdélyi sorsjáték ötévi jövedelmét, mely 1778-ban hasonlóképp évi 800 ezüst forintban állandosított.

Ezen alaphoz csatolt még némely magán alapítványokat, 1776-ban évi 4000 frtot s 2000 köből gabonát természetben, mely évről évre a novemberi nagy-szebeni piaczi ár szerint fizetendő. Ekép Mária Terézia kegyes alapítványai évi 22,650 frtot képviselének. A magán alapítványok évi jövedelme 14,640 frt 99 kr. o. é. Az árvaházi alap rendeltetését az alapító nagylelkű királynőnek alapító levelében kifejezett szándéka jelzi: Katholikus árvaintézetet alapítunk és akarjuk, hogy ezen alapítványunk Isten nagyobb dicsőségére s a boldogságos és hatalmas Szűznek, királyi házuk és országunk pártfogójának és szószólójának tiszteletére, az igaz vallásnak terjedésére és végül a mi kedves Erdélyünk javára s diszére minden jövendő időkben örökösen érvényes maradjon.

IX. A katolikus bizottság hivatása az árvaházi alap kezelésében.

A királyi kincstár az árvaház számára alapított és nála elhelyezett jövedelmeket minden évben a kath. bizottság fölügylete alatt beszolgáltatta az árvaház igazgatóságához, mely azoknak bevételéről és kiadásáról az alapító levél ötödik pontja szerint a kezelő és ellenőr segélyével pontos számadást vezetett s azt az 1773-ban april 18-ikán kelt ¹⁵⁾ 1774-ben november 10-ikén ismételt legfelsőbb királyi leiratok értelmében az árvaház va-

¹⁵⁾ Quovis semestri remonstrationem supes perceptis et erogatis ab administratore vobis exhibendam solide ruminabit, illanque cum circumstantiali et adaequata informatione de progressu instituti et mediis, quibus obstacula, quae fors benignae intentionis nostrae complemento per illius semestris decursum remoram injicerent, tolli possent, nobis submittetis. (Az 1839-ik évi főkorm. 12000 szám alatt található hiteles másolat után az erdélyi püspöki levéltárból.)

gyoni állásának pontos kimutatásával együtt a kath. bizottság elébe terjesztette, mely azt beható tanácskozás után az intézet állásáról, előhaladásáról, bajairól szóló részletes kiderítéssel együtt a Felsőnek bemutatta, kinek kegyelmes leirata szerint kiállította a fölmetvényt s végezte a további intézkedéseket, köteles lévén az árvaházat minden hónapban egy kebeléből kiküldött biztos által megvizsgáltatni és a fölmerült hiányok orvoslásáról gondoskodni ¹⁶⁾ s mindenek fölött örködvén, nehogy az árvaház vagyona veszélyeztessék.

X. A tanulmányi alap.

Az erdélyi rom. kath. tanulmányi alap, melynek első alapítója Báthory István lengyel király volt, a pápai breve által 1773-ban fölosztatott erdélyi jezsuiták vezetése alatt állott egyházak és tanintézetek vagyonából keletkezett. Ezen vagyont ugyan a királyi kincstár átvette, de nem mint a kincstárra szállott tulajdont; mert az részint az erdélyi katolikusok saját szerzeménye folytán, részint az 1744-iki 8-ik törvényczikk erejénél fogva magánbirtok volt; már pedig magánbirtokat a kincstár csak kihalás, hűtlenség és szerződés czimén foglalhatott volna el, mely esetek közül itt egyik sem volt alkalmazható. Nem a kihalás, mert tanító testületről volt szó, mely czéljában, az erdélyi katolikus ifjuság nevelésében örökre él, azonkívül éltek azon erdélyi katolikusok jogutódai, kik ama vagyon jó részét saját pénzüken vásárolták. Következésképp itt sem természetes, sem polgári, sem erkölcsi kihalás nem fordult elő.

Nem a hűtlenség, mert azt országgyűlés előtt kellett volna, bebizonyítani, arról pedig soha szó nem volt s azonkívül nem hazai törvény, hanem pápai breve oszlatta föl az erdélyi jezsuitákat, az pedig vagyonszerzést nem akart.

Nem végre a szerződés, mert annak nyoma sincs. Átvette tehát a királyi kincstár ezen javakat az apostoli királyi főkegyuraság czimén s azon kötelezettséggel, hogy azokat a Jézustár-

¹⁶⁾ Medio unius e gremio vestri deputandi individui de tempore in tempus ad minimum quolibet mense semel orphanotrophium visitari et de comperto ad proximam sessionem vestram referri curabitur et si qui fors naevi detegerentur, de iis corrigendis congruenter providebitur. (U. o.)

saság kezelése alatt volt egyházak fentartására és az erdélyi katólikus ifjuság oktaatására fordítja.

Ezen kötelezettségről Mária Terézia soha sem kétkedett-mint azt tényei tanusítják. Ő 1773-ban az erdélyi királyi kincstár biztosai által átvétette a Jézustársaság vagyonát, de oly értelemben, hogy a kincstár gondoskodjék a széteszlott jézustársasági tagok nyugdíjáról és a kezökön volt egyházak és iskolák fentartásáról. Mire nézve ismételten pontos utasításokat adott a katólikus bizottságnak, melyek közül legyen elég e helyen megemlítenem az 1775 mártius 23. 317 szám alatt, az 1776-ban 162 szám alatt és az 1780-ban september 13-án 1181 szám alatt kelt udvari rendeleteket. Miután pedig a kincstár a jezsuita-vagyon összeírásával elkészült, azt a dicső királyné legutolsó fillérig előbbi rendeltetésére fordította, mint azt tanusítja az 1780-ban september 13-án 1181. udv. szám alatt kelt s 774 főkörm. szám alatt tárgyalat terjedelmes és örökbecsü legfelsőbb királyi leirat s az ahöz csatolt kimutatás a volt jezsuiták alapjáról¹⁷⁾.

Ezen leirat és kimutatás szerint a volt jezsuita alap 1780-ban összesen 247,817 frt. és 50 kr. tőkét s 12,043 frt. $3\frac{4}{5}$ kr. kamatot képviselt, mely összeg az egykor jezsuiták-által ellátott egyházakra s lelkészségekre, iskolákra s nevelő intézetekre fordítatott.

Ezen alapból később egy rész a vallásalapba, más rész az ösztöndíj-alapba szakítottatott, a megmaradt összeg 116,618 frt-ban képezte tanulmányi alap első tőkéjét, mely kamatokból és egyesek adományaiból, kik között Kovács Miklós néhai erdélyi püspök 37,654 ft 80 kr. adománya tündököl, idő folytán gyarapott.

A vallás- és közoktatásügyi ministerium 1874-iki kimutatása szerint ez alapnak állása: 837,044 frt. 67 kr. tőke, 43,899 frt. 39 kr. nyers kamat, 3428 frt. 79 kr. jövedelmi adó s 40,470 frt. 60 kr. tiszta jövedelem.

A pénztőkéken kívül még a tanulmányi alaphoz tartozik a kolozsmonostori uodalom, melyet Báthory István lengyel király 1581-ben május 12-én kelt alapító levelénél fogva, miután azt saját pénzén megvásárolta, a kolozsvári kath. academiának ajándékozott, de az 1588-iki medgyesi országgyűlés végzésénél fogva

¹⁷⁾ Az eredeti az erdélyi udvari korrálnokság levéltárában található.

a kincstár lefoglalt, azonban I. Lipót 1693-iki ápril 9. kelt leiratánál fogva az erdélyi rendek megváltottak s a katolikusoknak egyházaik és iskoláik használatára visszaadtak, kik aztán III. Károly király 1732-iki october 15-ikén kelt adománylevelének erejénél fogva egyéb részeit is visszavásárolták, 1773-ban a kincstár átvette, de a katolikus iskolák számára értékesítette. A jelen század elején kezelése az erdélyi püspökre bízott, 1849-ben a cs. kir. kormány vette kezelése alá, de jövedelmeit kizárólag csak a kath. tanítézetekre fordította. A főkormánysszék visszaállítása után 1868-ban a kath. bizottság gondozása alá adatott s most az erdély-megyei igazgatótanács kezeli.

Végül a tanulmányi alap tulajdonát képezik még: a kolozsvári kath. lyceumi nyomda, melyet 1809-ben Hochmeister Márton ajándékozott és az erdélyi rom. kath. közép és felsőbb iskolai épületek.

XI. A katolikus bizottság föladata a tanulmányi alap hasznosításában.

A tanulmányi alap pénztökéje az erdélyi királyi kincstárnál és magán osoknál lévén elhelyezve, a kath. bizottság teendője annak nyilvántartására, kezelésére és hasznosítására szorítkozot. A kolozsmonostori uradalmat a püspök vezetése mellett gondozta, úgy egyéb jövedelmi forrásokat is, melyeknek jövedelmeit a kincstárnál levő alapítványi pénztárba beszolgáltatatta. A kincstár levén tehát a tanulmányi alapnak is, mint a többi alapoknak pénztárnoka, a kath. bizottság a püspök előterjesztésére a kincstárnál utalványozta a tanári fizetéseket, az építkezésekre és javításokra, valamint a tanhelyiségek takarítására, tanszerekre, könyvtárakra, fűtésre és más egyéb iskolai szükségletekre megkívántott összegeket. A kiadásokról az iskolák igazgatóitól és építkező biztosoktól számot kért, valamint a kincstári számvévségtől is kimutatást az alap állásáról s minden évben föltárta a Felsőg előtt a mult évi költségeket és a jövő évi szükségleteket. A tanulmányi alap kezelésére vonatkozó királyi legfelsőbb rendeletek közül főleg kettő említendő, az 1775-ben martius 23-ikán 377 és az 1780-ban september 13-án 1181 szám alatt kelt leiratok, mely utóbbinak a volt jezsuita alapról szóló csatolmánya

egyszersmind azt is mutatja, mily arányban és minő czélokra osztatott föl a jezsuiták kezén volt vagyon¹⁸⁾.

XII. Az ösztöndijalap.

Az ösztöndijalap többféle alapítványból áll, minők 1) a Báthory alapítvány, melyet Báthory István lengyel király 1583-ban febr. 3-ikán évi 1000 drb magyar aranyban tett¹⁹⁾ I. Lipót 1701-ben visszaadott, Mária Terézia 1769-ben megerősitets 1848-ban az ország királyföldi tized kárpótlással megváltott. 2) Lipótféle alapítvány, mely 1684-ben adományozott némely tizednegyedből áll, 1848-ban az is megváltatott. 3) Mária Terézia alapítványa a kolozsvári két növeldőben 12 szegény nemes ifju számára, mely a radnóti urodalomra lévén fektetve, annak birtokosa által évi 200 köből buza és 200 veder bor árában fizetetik s melyhez a kegyes királynő a kamarai pénziárból évi 213 fr 20 krt rendelt. 4) Mária Terézia 40,000 frtos alapítványa a Kolonitsféle missio alapból. 5) A medgyesi Mária Teréziaféle alapítvány 7500 forintban. 6) A váczy Mária Terézia alapítvány 45000 forintban, mely a köz-alapítványok tőkéje. 7) A budai és bécsi Mária Terézia alapit-

¹⁸⁾ Az idézett okirat kban foglalt utasítások oly részletesek, hogy p ntenként és esetenként elsorolnom nem lehet. Legyen elég azért az 1780-iki september 13-ikán 1181 szám alatt kelt udvari rendeleteknek csak befejezését idéznem, mely a vallásalapról és a jezsuitáktól maradt alapokról szól. *Vestrum proinde gubernii nostri regii erit, effectui benignae huius ordinationis nostrae sollicite invigilare, in specie yero cassae piaram fundationum administratoribus et exactoratu committere, ut in omnibus erogationibus, et quidem in quantum novae assignatae vel ordinationes anteriores pro circumstantiis uberius erutis modificatae sunt, a 1 a novembris a c. faciendis conspectum cum repartitione fundorum superius acclusum pro norma habeant, rationes pro subsequis annis juxta idem formulare adornent; denique quovis anno systema praeliminare, prout respectu reliquarumassarum introductum est, exhibeant, quod vos adjecta opinione, quid e fundo depuratis ordinariis et stabilitis erogationibus supernatanti pro incremento religionis et scientiarum ulterius per decursum subsequi anni inviandum esset, in mense septembri, ut nempe altissima adprobatio nostra ante exordium anni scholastici emanare possit, nobis submittetis.*

¹⁹⁾ A erről szóló okiratot kiadta Veszely Károly Erdélyi egyháztörténelmi adatok. Kolozsvár. 1860. 322. l.

vány évi 840 forintban. 8) Kovács Miklós alapítvány 18,812 forint. 39 forintban. 9) Több maganalapítvány. 10) A finöveldek fekvőségei, épületei és butorai.

Ezen alapítvány tőkéje az 1875-iki költségvetés szerint 735,876 forint. 4 krajczár, 38,481 forint. 68 krajczár nyers kamatjövedelemmel, 3112 forint. 41½ krajczár jövedelmi adóval, tehát 35,369 forint. 26½ krajczár tiszta kamatjövedelemmel.

XIII. A kath. bizottság befolyása az ösztöndíjalap kezelésébe.

A jezsuita-rend eltörtése után az annak vezetése alatt állott növeldék vagyonát az erdélyi királyi kincstár átvette és összeállította, a katolikus bizottság pedig az illető növeldék fenntartására fordította. Gondoskodott tehát a növeldei épületek fenntartásáról, a jövedelmező fekvőségekről haszonbéri szerződéseket kötött, az új alapítványokat elfogadta, a meggyengült alapítványokat a viszonyok szerint összevonta, a heverő tőkéket elhelyezte, a növeldei előjárók fizetéseit, építkezési és tartási költségeket a kincstárnál utalványozta; minden év végén bevette a növeldék számadásait s a kamarai számvevőség által az alap állásáról szóló kimutatás és a szükségletek szerint, mint a többi alapról, fölterjesztést nyújtott be a Felsőeknek. Az ide vonatkozó királyi leiratok fenebb a X-ik pont alatt idézve vannak. ²⁰⁾

²⁰⁾ Hogy mily pontossággal és részletesen gondozta Mária Terézia valamint az egyházi és iskolai, ugy a nevelési ügyeket, annak példájúl szolgáljon néhány pont az 1776-iki 162 számú leirataból, melynek hivatalos másolatát az erdélyi püspöki levéltárban találtam. Ezen leirat sect. IV. 20. rendelj, hogy a növeldék az alapítványokból tartassanak fenn és azokba csak annyi ifjút vegyenek be, a mennyinek tartását az alapítványok elbirják. A regensek fizetése 300 forint, a subregenseké 200 forint, és tartás, miért kötelesek az ifjakat oktatni. A fegyelem fentartása végett a tanulók közül fölügyelőket kell rendelni. A 21-ik pontban: A kolozsvári convictus adósságait a kath. bizottság hat hét alatt hajtsa föl, különösen Thoroczkai bárón. Jövőre a fizetéses ifjak tartási díját november és május hónapokban előre le kell tenni. A kolozsmegyei orvos és alorvos a szegény ifjakat köteles ingyen gyógyítani. Servitorokat is kell fölvenni a növeldékbe. A 22-ikben: A károly-fehérvári finövelde papnöveldevé alakítandó. A 23-ikben helyesli a commissio intézkedéseit a többi finöveldekről. A 24-ikben

XIV. Az elemi iskolai alap.

Az elemi iskolai alap a Mária Terézia által föllállított normalis iskolák fenntartására alakult, részint állandó segélyből, részint tőkepenzektől. Állandó segély az 1776 június 7-ikén kelt alapítólevélnél fogva az első osztályu kamarai alapból 5250 frt. a besztercei tanító számára évi 105 frt. ugyanonnan, a borbándi tanító számára évi 109 frt. a második osztályu kamarai alapból 4200 frt. s két kolozsvári tanítónő számára 210 frt., a testőrségi alapból 578 frt., a nagy-szebeni majorsági pénztárból 68 frt., a károly-fehérvári német község pénztárából 189 frt.

Tőkepenzek: A Mária-társulatok vagyonából 11,320 frt., Csáky-féle 1000 frt., Tartler-alapítvány 231 frt. Fülöp Elek alapítvány 2000 frt. Kiss József alapítványa 500 darab arany, Schütz József alapítványa 50 frt., Kovács Miklós alapítványa 56 437 frt., Haynald Lajos ő nagyméltósága 16,200 frt., Lipót-Adomány tized kárptólás után 7280 frt. a jelenlegi erdélyi püspök ur ő excellentiája által tett alapítvány 5000 frt. urbéri kötvényekben.

A tőkék összege 1874-ben 129,911 frt. 86 kr. volt 6742 frt. 60 kr. nyers kamattal, 643 frt. 57 kr. kamatjövdelmi adóval, 6099 frt. 3 kr. tiszta kamattal.

XV. A katolikus bizottság teendői az elemi iskolai alap kezelését illetőleg.

A katolikus bizottságnak Mária Terézia 1775-ben márt. 23-ikán 317, 1777-ben november 13-ikán 1034, valamint az 1780 szeptember 13-ikán 1181 udv. szám alatt kelt kir. leirat tizenharmadik pontjában idézett és az erdélyi kormányság levéltárában levő 1779 oct. 20-iki keletű legfelsőbb leiratai szerint kötelességévé volt téve, hogy a közalapokból rendelt jövedelmeknek pontos kiszolgáltatására fölügyeljen s azokat valamint a kincstárnál elhelyezett tőkék jövedelmeit az iskolai épületekre

a tőkék kamatainak könnyebb fölvehetéséről rendelkezik. A 25-ikben a főkormányzók által parancsolja a kincstárnokságnak, hogy a jezsuita tőke kimutatását siessen elkészíteni, hogy azt kath. egyházi és iskolai czélokra értékesíteni lehessen stb.

és tanítói fizetésekre utalványozza, a szerzetes házakat elemi iskolák tartására szorítsa, a nemes, taxás és szász városokat s urasági helyeket a tanítók javadalmazására kötelezze, a tandíjakat meghatározza és fölvétesse, a székely helységeket a tanítók számára kikötött kepe rendes befizetésére utasítsa, fa- és egyéb szolgálmányok megadására birja, az iskolai és tanítói házak építésére és fenntartására szükséges anyagok, szállítás és munka kiszolgáltatására a városokat, falvakat, földes urakat sürgesse s időnkint törekedjék új jövedelmi forrásokat nyitani, számadásokat kérvén s kimutatásokat és költségvetéseket terjesztvén évről évre a Felsőházhoz föl, mint a többi alapokról²¹⁾.

XVI. A tanítói nyugdíjalap és kezelése.

A tanítói nyugdíjalapot az 1808-iki évi november 25-ikén

²¹⁾ Az elemi iskolák ügyében Mária Terézia a legkisebb részletekig kiterjedt pontossággal intézkedett. 1775. mart. 23. 317 szám alatti leiratában megrendeli 1) hogy Nagy-Szebenben normalis Kolozsvárt principalis, Brassóban, Maros-Vásárhelytt és Udvarhelytt, valamint az egyesült oláhok számára Fogarashasban és Balázsfalván majores, más erdélyi helyeken triviales kath. iskolák állittassanak. A kegyesrendiek, pálosok és szent-ferenczrendi szerzetesek legalább trivialis iskolákat tartsanak, melyeknek szerzetes tanítóit tandíjjal, tüzifával, természetmennyekkel fizessék a szász, taxalis és nemes városok és földes urak. Egyéb helyeken, hol nincsenek, iskolatanítókat kell alkalmazni, hol vannak, meg kell tartani. 2) A tandíj három osztályu, a királyi városokban 40 kr. — 1 frt. más városokban és helyhatósági falukban 30—50 kr. egyebütt 20 kr., melyet a hatóságok kötelesek fölhajtani. A székely székekben a keperendszer fentartandó. A valóságos szegények nem fizetnek tandíjt s gyermekeik tankönyveket kapnak. A tankönyvek árulásával a vármegyéken, székely és szász székekben külön könyvárusokat kell megbízni 3) A tanítók fizetése városokon 120 frt. kis városokban s központi falukban 100 frt. egyebütt 60 frt. a vallás-tartományi és kamarai alapokból. 4) A tanítók közterheket nem viselnek, a közös erdőkből kétrész tüzi fát nyernek és egyéb termékeket. 5) A tanítók lakása 16 □ láb nagyságu két szobából s konyhából álljon, a tanszobák 20 □ 30 □ láb nagyságuak legyenek s ezen épületek anyagát a községek és földes urak szolgáltatják, az építési díjakat az alapok hordozzák, az épületeket cseréppel vagy legalább zsenlélylyel kell beföldni. A butorok hasonlóképp szevezetnek be stb.) Az eredeti hivatalos másolatából, mely az erdélyi püsp. levéltárban van.)

kelt királyi leirat folytán a brassói, nagy-szebeni, kolozsvári rom. kath. és balásfalvi gör. kath. elemi főtanodák tanítói alapították az elemi iskolai alapból járt fizetésök ötszázalékából.

Ezenkívül a tartományi pénztár évenként 500 forinttal segélyezte oly formán, hogy midőn az alapból kitelik, fizesse vissza. 1828-ban november 1-én ezen segély már 8800 frtra emelkedett volt. A nyugdíjalap tehát megkezdette a visszafizetést 500 frt. évi részletben, de még 2700 frttal adós maradt. Ez összeget ő cs. s apostoli kir. Felsege 1861 ben legkegyelmesebben elengedte. A balásfalvi tanítók részére 1869 jan. 1-től kezdve az őket illető tőke az alapból teljesen kiszakítottott. A megmaradott részhez pedig hozzácsatoltatott Kovács Miklós néhai erdélyi püspöknek 1868 végéig 39,200 frtra gyarapodott hagyatéka, minélfogva az alap 1874-ben 88,465 frt. 70 kr. tőkét képviselt, évi 4615 frt. 49 kr. nyers kamatjövedelemmel, 391 frt. 21 kr. jövedelmi adóval s 4224 frt. 28 kr. tiszta kamatjövedelemmel. Ez alap rendelkezése az elemi iskolai alapból fizetett erdélyi rom. kath. tanítók s özvegyeik nyugdíjazása.

Ez alap, valamint a már említették, a kincstárnál lévén elhelyezve, a kath. bizottság teendője annak kezelésében abban áll, hogy az 1808-ban november 25-ikén 2746 udvari szám alatt kelt ugyanazon évi 9628 főkormányiszéki számmal jegyzett s s ugyanazon hatóságok levéltárában levő legkegyelmesebb rendelet szerént az államhivatalnokok nyugdíjszabályai értelmében a már említett iskolák tanítóit tekintettel szolgálati éveikre s azon fizetés összegére, melynek ötszázalékát ezen alap számára a pénztárban benn hagyták, nyugdíjazzá, különben, mint a többi alapokat, ugy gondolza.

XVII. A kath. bizottság befolyása a vegyes egyházi ügyek végzésébe.

A kath. bizottság hatáskörébe nem csupán vagyoni ügyek (az elszámolt hat alap hasznosítása) tartoztak, hanem egyszersmind azon érdekek előmozdítása, melyeknek eszközül ezen közalapok keletkeztek. Befolyt tehát a kath. bizottság legelőbb is a vegyes egyházi (publico-ecclesiasticus) ügyek végzésébe, védelmezvén a főkormányiszék kebelében az erdélyi katolikus egy-

háznak hazai törvények és királyi leiratok által biztosított jogait. Ilyen ügyek valának az interconfessionalis ügyek, a hit-hagyások és megtérések, a lelkészek és tanítók canonica portiója kiszakításának vagy megtagadásának, a katolikusok és nemkatolikusok között a közös tulajdonok, ugymint kórházak, egyházak, iskolák, erdők, szántóföldek stb. miatt fölmerült perlekedések, a temetők kivágásának, szélesbitésének és áthelyezésének ügye, templomok és iskolák építése, lelkészségek összeírása, a lelkészek és tanítók jövedelmei miatt támadott perlekedések, a papok s tanítók tizedeinek s negyedeinek ügye. Azonkívül az erdélyi valálásalpból fentartott udvarhely¹, maros-vásárhelyi és nagy szebeni plébániákban a kegyuri jog gyakorlata, a püspöki intercalaris jövedelmek kezelésének ellenőrzése s általán minden kath. vallási ügy, mely közigazgatási hatóság elé vitetett vagy oda tartozott. Ezekről szólnak Batthyány Ignác erdélyi püspöknek 1781-ben július 20-ikáról a Felsőgázhoz intézett fölterjesztése s a Felsőgáznak ugyanazon évi augusztus 8-ikán kelt s a főkörmányi szék által ugyanazon évi augusztus 28-ikáról gróf Batthyány Ignác püspökkel közölt legkegyelmesebb leiratára 1781 szept. 30-ikáról a főkörmányszékhez előterjesztett átirata²²).

²²) Ezen királyi leiratról és abban említett vegyes egyházi ügyekről az idézett átiratban gr. Batthyány Ignác püspök így szól: *Profundissima cum veneratione deosculatus sum benignum decretum aulicum die 8 augusti expeditum ac ab Excellentia Vestra (br. Buckenthal Sámuel) et Excelso Regio Gubernio mihi 28 augusti sub n. 6147 communicatum, tenore cuius significatur, suam Majestatem sacratissimam clementissime jussisse, ut in iis, quae immediate catholicam religionem respiciunt, via brevissima Episcopus audiatur. Difficilem omnino provinciam mihi injunxit Excellentia Vestra et Exc. R. Gubernium in memorato gratioso insinuato suo, dum vult, ut specificè designarem, quae nam sint eiusmodi negotia immediate religionem catholicam respicientia, de quorum aut in praesentia mea fiunda assumptione, aut vero communicatione specialiter providendum veniret. Difficilem dico hanc provinciam, tum quod huiusmodi negotia late pateant, plurimaeque sint; tum quod plura occurrere possint, atque ego praesagire valeam, tum quod non obstante improbo labore meo, retranssylvaniae animo ita complexus non sim, nihil ut me fugiat. Atque ad hoc ipsum videtur respexisse sua Majestas Sacratissima, dum me ad omnes pastoralis mei muneris (partes) toto animo, riteque perficiendas expeditum reddere voluit. Difficile etiam mihi,*

XVIII. A nagy-szebeni rom. kath. árvaház igazgatása

Mária Terézia az általa alapított nagy-szebeni rom. kath. árvaházat s környékét 1768-ban november 30-án kelt oklevélével kivévén a nagy-szebeni városi és széki tanács hatósága alól, fegyelmi, polgári és bűnügyi tekintetben egyenesen a kath. bizottság joghatósága alá rendelte, melynek ítéletei ellen nem a királyi tábla, sem pedig a főkormánysszék, hanem a Felsőházhoz lehetett folyamodni²³). Azonkívül a bizottság feladata volt öröködni a jövedelmek befolyása és kezelése, az épületek fentartása, a nevelés és tanítás s a növendékek ellátása fölött; fölvenni az árvákat, elhelyezni a kibocsátott növendékeket, fölfogadni az élelmezőket s mesterembereket s védelmezni az árvaház jogait kiváltságait és vagyonát. Az árvaházi igazgatót a püspök ajánlására s a kath. bizottság fölterjesztésére a Felsőház nevezte ki; a vallástanitót, később plébánost és más tanítókat a püspök alkalmazta. Az árvaházi igazgató a püspök útján közlekedett a kath. bizottsággal.

E bizottság az árvaháznak valamint vagyoni, úgy iskolai és nevelési állásáról a Felsőházhoz minden évben kimutatást tartozott fölterjeszteni. Az árvaház igazgatására vonatkozó okmányok közül megemlítendőek az 1768-ban november 30-án kelt előleges, 1770-ben mártius 25-én kelt végleges királyi alapító levelek, továbbá az 1769-ik évi június 29-ikén, 1773-ik évi április 18-ikán, 1774-ik évi november 10-én²⁴), 1775-ik évi mártius 18-án kelt, udvari leiratok s az 1818 évi főkormánysszéki 10890 Lit. 364

videtur Excellentiae vestrae et Excelsi R. Gubernii in me pensae voluntati terminos ponere, ut extra illos tenue votum meum expetere quodammodo non valeat, aut certe mihi ipsi ad huiusmodi fiducia testimonium vel exoptandum januam praeclusisse videar. De hac tamen eadem Excellentiae Vestrae et Excelsi R. Gubernii benevolentia confisus, recensebo aliqua, quae mihi in mentem veniunt, et catholicam religionem immediate respicere manifestum est. És itt 12 pontban előszámlálja ezen ügyeket, mint én röviden a szövegben említém. (Protocollum Episcopale 1787. p. 471.)

²³) L. a 6. jegyzetet a 8-ik lapon.

²⁴) Ezen leiratban megfigyelendő a dicső alapító királynő által az árvaházi és más növeldei gyermekek és ifjak föl vételé-

szám alatti, 1819 évi 285 udv. s 3006 és 3229 Lit. 112 főkörm. számok alatti, és az 1845 évi 1496 udv., 3904 P. 19. számok alatti végzések.

ről szóló következő szabályzat: Proles, quarum receptio in variis punctis protocollorum vestrorum resoluta quidem, sed tantum administratoris arbitrio relicta est, aequae ac illae, quae imposterum hac fundatione dignae conperirentur, per protocollistam in speciali protocollo juxta quatuor classes distincto praenotentur, ita ut *in primam classem* inferantur infantes expositi, nec non proles legitimo thoro quidem natae ast utroque parente orbatae, item illae, quae matrem quidem, sed in egeno statu derelictam habent — *in secundam* tales proles, quae solae, parentibus in haeterodoxa religione perseverantibus, ad fidem catholicam conversae sunt, item illae, quae unum quidem parentem orthodoxae religioni addictum habent, verum periculo seductionis ad religiones heterodoxas vel ob egestatem, vel ob discolam conjugum vitam expositae sunt, nec non illae etiam, quas parentes acatholici ipsi ob egenum statum suum ad orphanotrophium recipiendas petunt, educationi illarum in religione catholica consentientes; — *in tertiam* porro *classem* proles, quarum pater superstes ob lapsum facultatum statum vix sibi ipsi alendi media procurare, multo minus congruam educationem prolibus dare potest; — *in quartam* denique *classem* proles illae inducantur, quarum pater professionatus quidem est, vel salarium quidem percipit aut officium exercet, ast ob numerosam familiam alendis omnibus haud sufficit. In ipsa autem omnium harum receptione pro futuro observandum erit, ut quam primum administrator in orphanotrophio vacantiam emersisse insinuaverit, ex praevio modo conscripto protocollo, proles in primam classem relatae, et quidem juxta prioritatem temporis, quo neceptio et respective praenotatio illarum per vos conclusa habetur, denominatur, ac nonnisi tunc, ubi sub prima classe nullae praenotatae reperirentur, ad secundam et sic porro ad tertiam et quartam classem procedatur; ea tamen u teriori cum observatione: ut 1-mo in omnibus classibus proles ad fidem catholicam neo-conversorum prae reliquis ejusdem classis praeferantur. — 2-do de tempore in tempus duo lecti pro casibus improvisis et praesertim pro infantibus expositis vacantes asserventur, et 3-tio de regula et nisi speciales circumstantiae subversentur, plures quam una vel duae proles ex una eademque domo non recipiantur.

Non absimileter ad reliquas etiam fundationes: convictum ap. nobilium et seminaria prae omnibus illi, quorum egenus status in apricum positus est, recipiendi sunt, et secundo loco ex talibus parentibus nati, qui facultates quidem aut salaria habent, pluribus tamen prolibus condigne educandis impares sunt. Inter

XIX. Az erdélyi rom. kath. elemi iskolák igazgatása

Ötféle elemi iskolai voltak az erdélyi rom. kath. egyház-megyének, tudniillik az elemi iskolai alap, kamara, szerzetesek, határőrezredek és a hivek által fenntartott, illetőleg segélyezett iskolák. Mindezek igazgatására több, kevesebb vagy éppen semmi mérvben folyt be a katolikus bizottság. Az elemi iskolai alaptól fenntartott iskolákat a kath. bizottság fölállította²⁵⁾, az ő Felsége által előírt taurendszer értelmében szervezte²⁶⁾, azok mellé helyi gondnokokat (inspctores locales) állított, a püspök által ajánlott elemi iskolai főigazgató kinevezés végett a Felsőséghez előterjesztette, a brassói és nagy-szebeni iskolai igazgatókat kinevezte és nyugalmazta. Kötelessége volt azonkívül gondoskodni a tanítók képzéséről is²⁷⁾. A kamarai iskolák közvetlen az illető főesperes

plures vero concurrentes ejusdem conditionis filii ad fidem catholicam conversorum, necnon adultiores, qui nempe aliis locum citius relinquent, praeferendi erunt.

²⁵⁾ L. fennebb a 21-ik jegyzetet a 26. lapon.

²⁶⁾ Ezen taurendszer megalapítója Felbiger Ignác porosz sziléziai regularis kanonok később pozsonyi prépost volt, kitől honfitársa Mezmer azt eltanulván a bécsi elemi iskoláknál alkalmazta. Ennek házi tanítója egy szegény bajor theologus Grieb, a szépírása miatt udvari calligraphusnak használt Mesmer által misemondó papnak ajáltatván Nepomucena. I. József természetes leánya mellé, midőn Nagy-Szebenbe az orsolyákhoz jött fejedelemsasszonynak, Griebet magával hozta, ki aztán ama normalis tanrendszert a nagy-szebeni árvaházba, s később mind igazgató, az ottani főelemi iskolába behozta. 1777-ben elemi iskolai főtanfelügyelőnek, előadónak és kir. tanácsosnak nevezetett ki, de 1779-ben Erdélyt elhagyta. Német iskolai rendszer volt biz ez, s azért nagy ellen-szenvet keltett, de vallásos iránya és azon haszon miatt, hogy szabályos elemi iskolákat s azoknak tőkét alapított, az emelkedettebb kath. elemi tanügynek lendületet adott s a magyar elemi tanügyet fölírta mély álmából: mégis jó volt.

²⁷⁾ Evéggett Mária Terézia 1775-ben Nagy-Szebenben Grieb vezérlete alatt póttanfolyamot nyitattott. 1789-től kezdve az ötvenes évekig a nagy-szebeni főelemi iskola igazgatója és tanítói kötelezve voltak a tanítójelöltek oktatására. Itt a tanítás német volt. Egy 1834-ben 3677 szám alatt kelt udvari rendelet értelmében Kolozsvárt is tanító-képezdét kellett volna állítani a magyar tanítójelöltek képzésére, de az elmaradt. (Thomas nagyszebeni főelemi igazgatónak 1850 jun. 17-ről az erdélyi püspöki hivatalhoz beterjesztett jelentéséből.)

felügyelete alatt állottak, kit e hivatalra a püspök nevezett ki. A tanítókat a püspök előterjesztésére a kamara mint patronus nevezte ki. A szerzetesi iskolák igazgatása az illető szerzetház főnöke, a kerületi főesperes és a püspök alatt állott. A katonai iskolák a határőrvidékeken voltak s azokat az ezredparancsnokok gondozták. A nép-, vagy falusi iskolákat az egyházközségek tartották fenn, tanítóikat az egyházközségek választották és a püspök megerősítette, az altanítókat a főesperesek alkalmazták. Ezen iskolák a helyi lelkészek, kerületi főesperesek és a püspök kormányzása alatt voltak és vannak. El négy utóbbi elemi iskolák vezetésébe a kath. bizottság csak annyiban folyt be, hogy azok állásáról időnkint kimutatást kért a püspöktől és ő Felsőségéhez a kath. iskolaügyről legfelsőbb parancsolatra fölterjesztést nyújtott be. Az elemi iskolák igazgatására vonatkozó okmányok: az 1775-ik évi martius 23-án 317, s az 1777-ben november 13-án 1034 szám alatt kelt legfelsőbb királyi rendelet, melyek a többinek alapját képezik. Sok tekintetben felvilágosítást ad a kath. bizottságnak 1820 junius 12-ikéről 5052 szám alatt az erdélyi kath. iskolák állapotáról a Felsőséghez intézett fölterjesztése is ²⁸⁾.

²⁸⁾ Ezen fölterjesztés szerint a) az elemi iskolai alaphoz segélyt nyertek: a nagy-szebeni, kolozsvári, brassói, maros-vásárhelyi, székely-udvarhelyi, szilágy-somlyói, gyula-fehérvári, csik-somlyói, széki, kőrös-bányai, szászsebesi, gyergyószentmiklósi, segesvári, besztercei, szászvárosi, kantai, hátszegi, szerdahelyi, alvinczi, vajdahunyadi, kőhalmi, tekei, dobrai, nagysinkai, szászrégeni, érminszenti, zilahi, Kolozsvárt a szentpéterii, alsójárai, bálványosváraíjai, böői, erkei, felvinczi, harasztosi, kidei, hosszuaszóli, kiskapusi, sámsondi, sepsiszentiványi, szépvizi, szitáskereszturi, nagyenyedi, türkösi, varfalvi, almakeréki, szászszombori, mező-szengyeli, kőröspataki, györgyfői, tövisi, illyefalvi; továbbá az egyesült oláhok abrudi, illyei, déésaknai, vizaknai nagysomkúti, meregyői, katonai, ebesfalvi, vajdahunyadi, fogarasi, nagyhalmgyi és bisztrai iskolái. A kincstár a zalathnai, marospartii, sebeshelyi, gyalári, királybányai, nagyági, csertéshondoli, boiczai, verespataki, offenbányai és az egyesült oláhok részére a topánfalvi, kisaranyosi és bucsumi iskolákat tartotta fenn. A többi iskolát városok, egyházközségek és szerzetesek gondozták. A vármegyén levő kath. iskolák a hívek csekély száma miatt néptelenek, a székelyföldiek, különösen a nagyobb lelkészségekben túlnépesek. Külön leányiskolák Nagy-

XX. Az erdélyi rom. kath. gymnasiumok, finöveldék és a kolozsvári kath. fő-iskola igazgatása.

A gymnasiumoknál a kath. bizottság teendője volt azoknak a tanulmányi alap ereje szeréni fentartása, a tanrendszernek a püspökkel egyetértőleg való megállapítása illetőleg behozatala és a viszonyokhoz mért alkalmazása²⁹⁾ világi gondnokok nevezése, kik azokat évenként legalább egyszer meglátogassák, a vizsgálatokon megjelenjenek s a gymnasium állásáról, tanszükségletekről, hiányokról s az ifjuság előhaladásáról a püspöknek jelentést tegyenek³⁰⁾, melyet a püspök a gymnasiumi praefectusok által beküldött kimutatásokkal együtt a kath. bizottság elébe terjesztett, mely a mélyebbre ható és fontosabb tanügyi intézkedéseket elvégezte, vagy pedig a Felsőség elébe legalázatosabb javaslatban fölterjesztette³¹⁾. A finöveldék figyelmi szabályait s berendezését hasonlókép a bizottság állapította meg, őt illette a növendékek föl-

Szebenben az orsolyáknál, Kolozsvártt. Brassóban, Székely-Udvarhelytt, Maros-Vásárhelytt és Károly-Fehérvártt voltak.

²⁹⁾ R. gubernium, rendeli az 1828-iki évi martius 24-ikén 5736 sz. alatti udvari leirat, in mutua cum praelaudato Episcopo (Kovács Miklós) Transsylvaniae cointelligentia tale pro respectivis scholis catholicis novae organisationis planum confici faciat, quod praedeclaratae altissimae intentioni respectivisque fundis tam in genere, quam in particulari apprime correspondeat. (Az erdélyi püspöki levéltárból.)

³⁰⁾ Inspectionem quoad gymnasia, rendeli Mária Terézia 1775 mart. 23-ikéről 317 szám alatt, et omnes alias scholas latinas episcopus parochis locorum concedet, cum mandato, ut super statu illarum aut impedimentis fors sese exerentibus de tempore in tempus supremis officialibus, vel si hi catholicae religioni addicti non essent, viceofficialibus concernentium circulorum referant. Quos gubernium nostrum regium eo instruet, ut saltem semel per annum ipsi gymnasia visitent, et e tentaminibus in sua praesentia instituendis, de zelo professorum et progressu juventutis notitiam hauriant, de compertis vero et praecipue super illis, quae corrigenda, aut melioranda essent, relationes suas Episcopo submittant. (Az eredetiből.)

³¹⁾ In casibus vero, quosuper ad officiales circulorum disponentium esset, vel ulterior deliberatio, aut benignae mentis nostrae uberior declaratio desideraretur, relationes concernentes praesidi praedictae commissionis transponat (Episcopus).

vétele és elbocsátása, valamint azok állapotának nyilvántartása s a Felség előtti föltárása.

A kolozsvári kath. főiskola (universitas, academia, lyceum neveken fordul elő, s bár fenn lehetett volna tartani!) kormányzásában a kath. bizottságot illetve a karok beosztása, tanrendszer behozatala, az igazgató és jogtanárok fölterjesztése a Felséghez kinevezés végett, a tanférfiak utasítása, taurend és fegyelmi szabályok megállapítása s az iskola állapotáról a Felség értesítése.

Ezekről kellő felvilágosítást nyújtanak az 1780-ban szeptember 13-án 1181 szám alatt kelt, továbbá az 1777 nov. 19. 1775 mart. 23. 1776. 162 sz. királyi leiratok, a kath. bizottságnak 1830-ban jun. 10-ikén kelt fölterjesztése és a kolozsvári kath. lyceum igazgatójának 1834-ben 12,947 szám alatt a kath. bizottság által adott utsítás.

XXI. A kath. bizottság viszonya a Felséghez.

A kath. bizottság a Felség által lévén kiküldve, csupán a rábizott ügyekben és ő Felségének tartozott felelősség terhe alatt intézkedhetett. Ennélfogva 1) a közalapokat teljesen a Felség legkegyesebb szándéka szerint, tehát a végre kellett hasznositania, a mire a Felség és más kegyes alapítók azokat fordítani rendelték, tudniillik Erdélyben a kath. vallási és nevelési ügyek előmozdítására. Részletesebben pedig minden új templom s új iskola építésére, minden új lelkészi s tanítói állomás szervezésére, szóval minden új kiadás állandósítására a Felség legkegyelmesebb helybenhagyását ki kellett nyernie s az alapok állásáról minden évben kimutatást és a jövő évre költségvetést kellett a Felséghez fölterjesztenie, mint az kitűnik a vallásalapra nézve az 1767-iki mártius 4-én³²⁾, az árvaházi alapra nézve az 1737. ápril 18-án és 1774. nove 10-én³³⁾ a tanulmányi, ösztöndíj és elemi iskolai alapokra nézve az 1780-ban szeptember 13-án 1181. szám alatt kelt s több már idézett legfelsőbb rendeletekből.

2) A vegyes egyházi ügyek végzésében a bizottság szem előtt kellett hogy tartsa, a hazai törvényeket a legfelsőbb rendeleteket és határozatait a Felség elébe fölbetették.

³²⁾ L. a 13-ik jegyzetet a 12-ik lapon.

³³⁾ L. a 15-ik jegyzetet a 19-ik lapon.

3) Az iskolák és nevelő-intézetek kormányzásában is a kath. bizottság, mint ő Felsőégének kormányközege, szerepelt, mint azt a már többször idézett okmányok tanusítják.

XXII. A kath. bizottság viszonya a kir. főkormánysszékekhez.

A kir. főkormánysszék Erdély legfőbb hatósága volt s ugy látszik azért szervezte Mária Terézia annak kebelében a kath. bizottságot, hogy tekintélyével támogassa.

Noha pedig a kath. bizottság a kir. főkormánysszék kebelében volt fölállítva, mégis a hozzá tartozott ügyekben attól különböző hatóságot képezett. A kettő közötti viszonyt és azon eljárási módokat, melyeket a kath. bizottság az ő hatásköréhez tartozott ügyek kezelése és elintézése körül ezen viszonyban követett s követni tartozott, részint legfelsőbb rendeletek részint pedig a gyakorlat szabályozták. Az 1767-ben márt. 4-én kelt legfelsőbb leirat szerint a főkormánysszék elnöke a kath. bizottságnak is elnöke s a püspök és kincstárnok, kik a főkormánysszéknek tanácsosai, a kath. bizottságnak is tagjai. Az 1768-iki s 1770-iki árvaházi alapító levelek szerint a kath. bizottság független a főkormánysszéktől az árvaház polgári és iskolai igazgatásában. Az 1772-ik évi július 20-án kelt s gróf Auersperg kormányzóhoz intézett legfelsőbb meghagyás szerint a kath. bizottság a hozzátartozott ügyekben csak akkor érintkezett a főkormánysszékekkel, mikor annak mint politikai hatóságnak közbejövetele az ő határozatainak végrehajtására szükséges volt, különben pedig ügyeit mind fölfelé, mind lefelé külön kezelte³⁴⁾. Az 1774-ik évi július 6-án kelt legfelsőbb leirat szerint, minthogy a főkormánysszék elnöke Bruckenthal Sámuel báró nemkatholikus férfi volt, a kath. bizottság elnökévé gróf

³⁴⁾ Si res ad executionem cum subsidio et interventu politici dirigenda esset, tunc demum gubernio pro faciendis congruis dispositionibus prudenter et cum omni officii rationibus congruente moderatione proponas, curaturus id etiam, ut informationes in quibusvis religiosis sive privato tuo, sive communi eorum, quibus praesidere soles, nomine ad aulam nostram deinceps mittendae non mixtum cum aliis verum in separato convolutae mittantur, invienturque ad locum debitum. (Az eredetiből)

Bethlen Miklós nevezetett, ki azt a főkörmányszéktől függetlenül kormányozza ³⁵⁾. Az 1775-ik ápril 20-iki legfelsőbb leirat a kath. bizottságnak külön levéltárt rendel és a főkörmányszék pecsétjének használatát megengedi ³⁶⁾. Azonban a főkörmányszék pecsétjének használatára nézve a tanácsosok mint az 1775-ik évi július 18-án tartott főkörmányszéki ülés 4390 számú végzése tanusítja, eltérő véleményben lévén, fölterjesztést intéztek a Felsőséghez, minek eredménye, mint a bizottság kiadványai mutatják, az lett, hogy a bizottság külön pecsétet nyert a Felsőség czímerével és ezen körirattal: sigillum commissionis regiae in publico-ecclesiasticis. Később azonban a főkörmányszék pecsétjét használta a kath. bizottság is. Az 1777-ben deczember 31-én kelt királyi rendelet értelmében, mint a főkörmányszéknek 1778. jan. 20-ikáról 238. szám alatt kelt és Szereday Antal nagypréposthoz intézett átirata tanusítja, a kath. bizottság a kormányzónak alárendeltetett, kiadványait a főkörmányszék nevében a kormányzó és korbátnok irták alá, de megkülönböztetés végett in publico-ecclesiasticis jelzöt kellett mind a be- mind a kiadványokra használni, hogy meg lehessen ismerni, miszerént azok a kath. bizottságot illetik ³⁷⁾. II. József kora valamint a

³⁵⁾ Independeter dirigat. L. a 7-ik jegyzetet a 8-ik lapon.

³⁶⁾ Secundo, rendelí ne eidem commissioni necessaria pro operationibus suis adminicula deficient, vos Gubernium Nostrum Regium omnia acta, quae hactenus super statu piarum foundationum, conversione fundi religionis, dotatione cleri et parochorum graeci ritus unitorum, regulationem scholarum ventilata sunt et in archivo vestro asservantur, penes accuratam consignationem Praesidi, illa in seperato ab actis Thesaurariatus (az elnök Bethlen Miklós gróf egyszersmind kincstárnok volt) loco asservanda transponetis. Tertio. Quoniam juxta ductum praecitati rescripti Praesidium Comiti Nicolao Bethlen non qua Thesaurario, sed qua seniori e consiliariis gubernialibus delatum sit, atque in genere commissio haec in publico-ecclesiasticis coadunata tam quoad objecta, quam plurima membra partem gubernii prout hactenus constituat, eidem communem quoque usum sigilli in expeditura Vestra recepti concessimus, ad praecavendas tamen intuitu expeditionum e pleno exarandarum collisiones simul mandamus, ut quoad subscriptionem diversis huic advolutis formalibus utatur.

³⁷⁾ Cum Majestas sua Sacratissima, irja, in b. suo 31 decembris anni proxime praeterlapi emanato rescripto quoad activitatem, quam hactenus commissio in publico-ecclesiasticis habuit, eandem sub praesidio Excellentissimi Domini Episcopi Ladislai comitis a Kol-

főkormányzók, ugy a kath. bizottság szervezésében s viszonyában némileg változtatott; de 1790-ben minden az 1780-iki állapotokra vitetvén vissza, a kath. bizottság viszonya a főkormányzókhoz mindig olyan maradt, a minőnek az idézett legfelsőbb leiratok megállapították tudniillik 1) a főkormányzók kath. tanácsosai és titkárai egyszersmind a kath. bizottság tagjai voltak, természetesen a püspök is; 2) a bizottság elnöke a kormányzó, ha katolikus, különben arangban első kath. főkormányzói tanácsos vagy a püspök; 3) a kath. bizottságnak a főkormányzók kebelében külön helyisége, levéltára és pecsétje van; 4) határozatait a főkormányzók czimén adta ki, mindazonáltal ezen megkülönböztető jelzővel: *in publico-ecclesiasticis*, melyet a beadványok is viseltek; 5) ügyei elintézésében a főkormányzótól független, midőn azonban 6) határozatainak végrehajtására a közigazgatási közegeket igénybe kell venni akkor és csak akkor a fennforgó ügyet a főkormányzók teljes ülése elébe terjeszti.

XXIII. A katolikus bizottság viszonya egyéb királyi hivatalokhoz.

A kath. bizottság a főkormányzók és erdélyi kir. udvari korbátságokon kívül összeköttetésben állott még 1) a királyi kincstárral, melynek kezelése alatt voltak és vannak az erdélyi kath. közalapok. Ezeknek bevételeit és kiadásait a bizottság intézkedései szerint a kir. kamarai főfizető hivatal eszközölte a vidéki királyi pénztári hivatalnoknál. 2) A kath. bizottság rendelkezése

lonits, Excellentissimo tamen Domino Gubernatori Samueli I. Baroni a Bruckenthal subordinatam esse voluerit, sequentiaque ordinanda clementissime determinaverit: ea reverendissimae dyrae hisce intimantur, et quidem 1) commissiones eas, quas hactenus commissio in publico-ecclesiasticis nomine suo ad reverendissimam dytram promovit, eae in futurum nomine regii gubernii subscriptionibus Excellentissimi D. Gubernatoris et Excellentissimi D. Cancellarii fient, ut tamen dignosci queat, eam a commissione in publico-ecclesiasticis ordinatae emanatam esse, adjiciuntur verba *in publico-ecclesiasticis*. 2) Denique relationes ad commissionem in publico-ecclesiasticis hucusque factas stylo quoad alias materias recepto ad r. gubernium diriget, exteriori tamen inscriptioni verba *in publico-ecclesiasticis* reverenda dytra adjiciet.

t állott a királyi kamarai számvevőségnek egyik osztálya alapítványi számvevőség czim alatt (fundationalis exactoratus.) Ezen számvevőség készítette az alapok előleges költségvetéseit, ez ellenőrizte azok bevételeit és kiadásait s ez vizsgálta meg az alapokból számadás terhe alatt folyóvá tett összegekről az illetők által betérjesztett számadásokat s ennek véleményén adta ki a kath. bizottság a fölmentvényeket, vagy igazított ki a hibákat. 3) Az alapok jogügyeinck képviselője az erdélyi királyi jogügyek igazgatósága (directoratus fiscalis) volt, mely a pereket a bizottság utasítása szerint folytatta. 4) A nevezett alapok erején eszközölt építkezési tervekét és költségvetéseket az erdélyi királyi építkezési igazgatóság (directio aedilis) vizsgálta és állította meg, közegei által az hajtatta végre az építkezéseket, azokról jelentést tévén a kath. bizottsághoz. Mindezekről az idézett okmányok tanuskodnak.

1869-ik évi ápril utolsó napján az erdélyi kir. főkormányzók föloszlattatván, a vallás- és közoktatásügyi ministeriumnak 1869. ápril 1-én 479. eln. szám alatt kelt rendeleténél fogva a kath. bizottság az erd. kir. bizottság mellett ideiglenesen meghagyott s Erdély egyesülése folytán a ministeriummal ugyanazon viszonyba lépett, melyben az erd. udvari korlátnokssággal volt. Az alapok kezelése ezentul is a kir. kincstárnál maradván, azok bevételeit és kiadásait a kolozsvári királyi adó- s fővámhivatal végezi s ez teszi folyóvá az utalványozott összegeket. A költségvetéseket a vallás- és közoktatásügyi ministerium számvevősége készíti, azokat a kath. bizottsághoz leküldötte s illetőleg az igazgatótanácshoz leküldi, mely saját és a püspök észrevételeivel együtt fölterjeszti a ministeriumhoz helybenhagyás végett. Az alapok állásának kimutatását a kolozsvári királyi adó- és fővámhivatal állítja össze s a vallás s közoktatásügyi ministeriumnak számvevősége fölülvizsgálja, ugy a részletes számadásokat is. A kir. kamarai ügyészség 1870-ben september végén föloszlattatván a vallás- és közoktatásügyi ministeriumnak 1870-ben september 19-én 20,655 szám alatti leirata értelmében 1870 october 1-jétől kezdve a kath. közalapok jogügyeit magán ügyvéd folytatja. Az építkezésekre majd a királyi mérnöki hivatalok szállíttatnak föl, melyeknek esetleg kiküldött tagjai napidijait a kath. alapok hordozzák, majd pedig magán mérnökök vétetnek föl.

XXIV. A katolikus bizottság viszonya az erdélyi püspökhöz.

Mária Terézia a kath. bizottságot az erdélyi kath. egyházi és iskolai ügyek előmozdítására állítván föl, ez által az erdélyi püspök jog- és hivatali körét nem korlátozni, hanem inkább őt segítettetni és támogattatni ohajtotta, fenntartván számára az egyházmegyei ügyek végzésében őt megillető főbb tekintélyt³⁸⁾. Minéltogva a püspök a kath. bizottságnak egyik főtekintélyű tagja, néha pedig elnöke volt s az ő képviselése végett egy áldozár a bizottságban mint annak előadója alkalmaztatott. Azon kívül a királyi leiratok elvül ismervén azt, hogy a kath. ügyek végzése főkép a püspököt illeti, szabályul állították föl, hogy a főkormányzók s illetőleg a bizottság elnöke minden kath. egyházi és iskolai ügyet tárgyalás előtt közöljön a püspökkel s miután vele egyetértésre jutott, azután tárgyalja vagy tárgyalassa a tanácsban, a végeredményről pedig a püspököt értesitse. Erről szólnak az 1772-ben július 20-án Auersperg grófhoz, a főkormányzók akkori elnökéhez³⁹⁾ és az 1781. augusztus 8-án a főkormányzókhoz⁴⁰⁾ intézett királyi leiratok.

³⁸⁾ *Episcopis sit praecipua omnium rerum agendarum auctoritas*, mondja a Cone. Trid. sess. XXV. de ref. c. VI.

³⁹⁾ *Quia ad catholicae religionis promotionem irja a királynő, animorum conjunctio in iis, qui curare illam habent, necessario omnino, congruumque maxime esset, ut sacrorum potissime causa cum ipso Episcopo cointelligas, et si quando etiam quaequam religiosa in gubernio a te proponenda occurrerent, praevie materiam cum illo communices, et pro ratione circumstantiarum sive rei, sive temporis mature concertes, et ita proponas tandem, ne secus ex contrario facto bonus aut melior etiam finis cum dispendio et opprobrio sacrae religionis intercipiatur, hinc clementer tibi injungimus, ut imposterum quotiescumque res sacram religionem catholicam et eius promotionem concernentes vel nobis referendas vel in gubernio proponendas habebis, prius semper cum Episcopo, tamquam cui illarum cura vi muneris primario incumbit, et, si quando materiarum ac circumstantiarum meritum ita fieri postulare, uno etiam alterove consiliariorum catholicorum, quorum nempe animum, zelumque magis exploratum haberes, communices, sensa percipias et sic vel Nobis referas, vel si res ad executionem cum subsidio et interventu Politici dirigenda esset, tunc demum Gubernio proponas. (Az eredetiből.)*

Ezen elv és szabály a kath. bizottság működésének minden ágában irányadó volt. Így 1) a közalapok kezelését illetőleg, a vallásalapra nézve a bizottság utasítva volt, hogy a püspök által évenként kimutatott szükségletek szerint utalványozzon templomok, iskolák, lelkészi és tanítói lakok építésére és fizetésekre ⁴¹⁾). Maga a bizottság is szabályul állította föl, hogy a vallásalaphól minden lelkészi és tanítói fizetést s építésre fordítandó összeget csupán a püspök előterjesztésére utalványozand ⁴²⁾).

⁴⁰⁾ Siquidem D. Episcopum Comitum a Battyán, így szól ezen udvari rendelet, vi muneris sui pastoralis saepius a consilio guberniali (prout etiam in praesentiarum) abesse contingat, ratio e contra boni ordinis et eminentia pastoralis dignitatis exigat, imo etiam religionis catholicae plurimum intersit, ut negotia hanc immediate respicientia cum inspectione et consilio eiusdem Domini Episcopi pertractentur, hinc jubere suam sacratissimam Majestatem perbenigne, ut si in absentia praememorati Domini Episcopi a consilio gubernali dicta negotia immediate religionem catholicam respicientia occurrerent, antequam super illis quidpiam concluderetur, via brevissima Episcopus praevie semper audiatur et super facta hac ordinatione idem Dominus Episcopus via eiusdem gubernii regii suo modo instruat. (A főkörmányszék által kiállított másolatból.)

⁴¹⁾ L. a 13 jegyzeteta 12. lap. Ut proinde, írja ezen ügyben gr. Hadik Endre főkörmányszék 1767 martius 20-ikáról Bajtai püspökhöz, pietissimae eiusdem ordinationis regiae objectum quoad loca vel maxime erigendorum templorum, parochiarum et scholarum Excellentiae Vestrae delatum esse ex eodem benignissimo rescripto regio perspiciam, officiosissimo cum aspectu eandem praevie requirendam existimavi, quem terminum ad inchoationem eiusdem operis praefigere debere oportunitus judicaret, mihi praescribere haud dedignetur, ut perspecto eiusdem quoque Excellentiae vestrae sensu altissimae eiusdem ordinationis regiae complementum modo benigne praescripto accelerare valeamus.

⁴²⁾ Observabiturque quoad futurum, ut nullum eiusmodi subsidium nisi consulto prius excellentissimo Domino Episcopo aut reverendissima dominatione vestra (Szerepai nagyprépost), utpote quibus ecclesiasticae necessitates apprimae notae esse debent, assignentur. Quod autem extruenda aut reparanda templa et parochialia aedificia, edendasque desuper assignationes atque suppeditandos sumptus concernit, stantuedum existimavit commissio l-mo: Ejus modi aedificia pariter consulto semper praevie exc. domino episcopo aut reverendissima dominatione vestra projectentur. L. a 14-ik jegyzetet a 13-ik lapon.

És a Felső 1776-ben május 23-án fölhevta a püspöket, hogy a vallásalap hováfordításáról jelentést tegyen⁴³). Mi az árvaházi alapot illeti, a nagylelkü királyi alapító az árvaháznak már tervezeténél kikérte a püspök véleményét, mint 1767-ik évi november 4-én kelt legfelsőbb leirata mutatja⁴⁴); s 1768. évi november 30-áról kelt alapító levelében a püspöket egyenesen fölhevja az árvaház gondozására⁴⁵). A tanulmányi alap hasznosításában is a püspököknek főrészt jutott, minthogy ő volt az erdélyi kath. iskolák főigazgatója s következőleg ő neki kellett a kath. bizottság előtt évről évre föltárni azok szükségzeit. Továbbá a tanulmányi alap törzsvagyonának a kolozs monostori urodalomnak kezelése az 1802-ben sept. 24-én 1274/798 szám alatt kelt királyi leirattal egyenesen a püspökre bízott. Ugy az ösztöndíj-alapra nézve is; mert valamint a középtanodák, úgy a növeldék is az ő főigazgatása alatt állottak s maga a nép is fia számára többnyire a püspöktől kéri az ösztöndíjakat, némely ösztöndíjak adományozása egyenesen a püspöket illeti, másoknál a bizottság a püspök ajánlatait tekintetbe vette. Az elemi iskolai alap a rokon elemi iskolatanítói nyugdíjalappal együtt hasonlóképp a püspök befolyásával kezeltetett, ki az elemi iskoláknak is legfőbb igazgatója volt s ki különben is az 1767-iki mártius 20-án kelt királyi leirattal föl volt hívva évenként az iskolai szükségleteknek a kath. bizottság elé terjesztésére⁴⁶), valamint az 1777. november 13-án kelt legfelsőbb leirattal arra is, hogy a bizottságba egy áldozárt nevezzen, ki annak üléseiben, főképp mikor iskolai ügyekről van a szó, jelen legyen⁴⁷) Ide járul azon gyakorlat, mi-

⁴³) *Plenam nobis incunctanter submittes informationem.*

⁴⁴) *Projectum patris missionarii Joannis Theophili Delpini, irja Mária Terézia Bajtai püspököknek, circa media et modalitatem instituendi Cibinii Orphanotrophii mittimus ad Te in advoluto eo fine, ut collatis cum regio nostro commissario comite a Hadik consiliis super singula eiusdem puncta circumstantialiorem vestram opinionem quo fieri potest ocyus Nobis submittatis, huic Vestrae opinioni ea quoque adjecturi, quae praeter illa e re huius instituti futura putaretis. (Az eredetiből.)*

⁴⁵) *In huius proinde altissimae voluntatis nostrae effectum, ea, quae tuarum sunt partium, indilate dispones, simulque incremento huius instituti procurando pro munere tuo indefesse adlaborabis.*

⁴⁶) L. a 13-ik és 14-ik jegyzeteket a 12-ik és 13 lapon.

⁴⁷) L. a 9. jegyzetet a 9-ik lapon.

szerént az évi költségvetések a püspökkel észrevételei megtevése végett folytonosan közöltettek.

2) A vegyes egyházi ügyek végzésében határozottan utasítva volt a bizottság, hogy azok tárgyalása előtt a püspököt halgassa meg s annak tanácsa szerint járjon el⁴⁸⁾.

3) Minden erdélyi rom. kath. iskolának és nevelő-intézetnek igazgatója a püspök volt. Ezen intézetek a püspök útján közlekedtek a bizottsággal, valamint a bizottság is a püspök által foganatosította időnkinti intézkedéseit. Minthogy azonban a tan- és nevelő-intézetek igazgatása körül itt-ott különféle nézetek merültek föl, e kérdés tiszta fölfogása és helyes megoldása érdekében szükségesnek látszik kimutatni, miben és mily alapon állott

XXV. Az erdélyi püspök tan- és nevelő-intézeti főigazgatósága.

Az erdélyi püspök főigazgatósága abban állott, hogy minden elemi és népiskolának tanítóit, s minden középtanodának és növelőnek tanárait és előljáróit, kivéve a szerzetesek vezetése alatt volt intézeteket és a kamarai elemi iskolákat, az erdélyi püspök nevezte ki. Az ő kinevezésétől függöttek a gymnasiumi és növelői igazgatók, a népiskolák közvetlen felügyelői, a plébánosok s az elemi iskolák kerületi felügyelői a főesperesek. Az ő előterjesztésére nevezte ki a kath. bizottság az elemi iskolai igazgatókat, valamint ő Felsőge az elemi iskolai alapból fenntartott tanodák fő- és az árvaház igazgatóját. Egyáltalában tehát az erdélyi rom. kath. intézeteknél minden tan- és nevelő erő alkalmazása az erdélyi püspöktől függött.

Továbbá az ő hivatáskörébe tartozott a tanerők felügyelése, fegyelmi vizsgálata, hivatalos kötelességeik teljesítése, az intézetek látogatása, azok állapotáról, előhaladásáról, szükségéről kimutatások és jelentések bekövetelése, a tanrendszer és fegyelmi szabályok megtartatása, szóval az iskolák és nevelőintézetek teljes kormányzása, úgy hogy az azok állapotáról és szükségleteiről szóló kimutatásokon kívül csupán azon esetekben találta meg a kath. bizottságot, a melyekben vagy a hatóságok közbejövése

⁴⁸⁾ L. a 40-iki jegyzetet a 40-ik lapon.

vagy ő Felsőge legkegyesebb szándékának kikérése, vagy pedig fizetési és egyéb költségek utalványozása a közalapokból szükséges volt. Ezen főigazgatósági jog- és köteletség alapját mind egyházi, mind pedig legfelsőbb királyi intézkedésekből kimutatni nem nehéz.

A keresztény katolikus anyaszentegyházban egyetemesen mindenütt és mindig elfogadott elv volt, hogy a nevelés a vallással legbensőbben összefügg, az iskola az egyház leánya s ennél fogva az ifjuság nevelése főképen a papi rendet s annak vezetését minden egyházmegyében a püspököt illeti. Ezen elv az erdélyi egyházmegyében a legrégebb időktől kezdve napjainkig a legkövetkezetesebben valósítottatott.

A protestantismus elterjedése előtt nincs kétség benne, hogy az iskolákról az egyház gondoskodott, a nemzeti fejedelmek korában már a második fejedelem Báthory István később lengyel király szerzetes rendet telepít be az általa alapított kolozsvári academia ellátására. I. Lipót 1693-ban április 9-én kelt hitlevelében egyházi tanítókat biztosít az erdélyi katolikusoknak s 1773-ban a Jézus társaság helyét a középtanodáknál kegyesrendiek és egyházmegyei papok foglalják el, az erdélyi püspökség visszaállítása óta pedig mindig a püspök végzi a főigazgatói teendőket.

Azonban az erdélyi püspök főigazgatósága az iskolák minden nemére nézve kimutatható. A mi ugyanis 1) az alsóbb iskolákat illeti, az egyházközségek iskoláiról már az első püspök báró Mártonfi György alatt 1717-ben Csik-Somlyón tartott egyházmegyei vegyes gyűlés azt végezte, hogy azok tanítói a püspöki helynök tudtával választassanak ⁴⁹⁾ s azokról a kath. bizottságnak 1820-ban június 10-én a Felsőgehez intézett följterjesztése azt jegyzi meg, hogy a főesperesek és a püspök alatt állanak ⁵⁰⁾. Ugyanazt írja a kamarai iskolákról ⁵¹⁾. A zárdai iskolákat a szerzetesek gondozták az esperesek felügyelete alatt.

A határörvidéki iskolák az ezredparancsnokság alatt állván, a vallás-tanítást a püspök intézte el. Végre pedig minden elemi

⁴⁹⁾ Erdély-egyház-történelmi adatok. Veszely Károlytól I. köt. 62. l.

⁵⁰⁾ Scholae parochiales Archi-Diaconis et Episcopo canonice visitanti curae sunt.

⁵¹⁾ Scholae sic dictae montanae suum peculiarem habent inspectorem montanum, parochum videlicet zalathnensem.

iskola főigazgatóját Mária Terézia 1775-ik évi mártius 13-án kelt leiratában a püspökre ruházta s a módot is meghatározta, melyen ezen hivatalát gyakorolja, tudniillik a helyi lelkeszek, mint igazgatók, vagy a hol vannak, az iskolai igazgatók és mind a lelkészek, mindpedig az igazgatók mellé rendelt helyi gondnokok, továbbá az esperesek s azok mellé nevezett kerületi világi gondnokok segítségével, kik mindnyájan vele közlekednek és tőle veszik utasításaikat⁵²⁾. 2) A fiúöveldek és gymnasiumok 1773-ig mind szerzetesek kezén voltak, de a fölügyelet a püspököt illette, ki azok állapotáról magának jelentést tétetett, vagy meglátogatván közvetlen tudomást szerzett és a Felsőséghez jelentést terjesztett föl, mint Bajtai püspök 1773-ban september 10-én a nagy-szebeni jezsuita gymnasiumról Mária Teréziának 1773-ik évi april 18-án kelt parancsa folytán⁵³⁾. A Jézus-társaság eltörlése után kétféle kath. gymnasiumok keletkeztek Erdélyben, szerzetesi és világi papokkal ellátott gymnasiumok.

⁵²⁾ *Episcopum transsylvaniensem, irja a főkormányzékhez, supremum protectorem universitatis, seminariorum, gymnasiorum et omnium scholarum tam latinorum, quam trivialium denominamus. Sazután az alsóbb iskolákról rendeli: Quantum ad scholas germanicas: Patri Grieb (L. a 26-ik jegyzetet a 31 l.) cui directionem scholae normalis commisimus, Claudiopoli vero scholae principalis directori a commissione denominando per magistratum unus ecivibus catholicis probae vitae et perspicacis ingenii adjungendus erit eum in finem, ut de tempore in tempus et quidem ex improvise scholas visitet atque disquirat, an ludimagistri condignam adhibeant diligentiam et accurate normae praescriptae satisfaciant? item an proles diligenter scholas frequentent? In reliquis vero civitatibus, oppidis et pagis mox dictum officium parrocho locorum et idoneo membro communitatis aut provisorii dominicali concedendum erit. Hi inspectores de statu scholarum et progressu juventutis finito quovis scholarum cursu, nimirum post pascha et post festum S. Michaelis relationes suas submittent generalibus inspectoribus pro quovis circulo in persona Archidiaconi et unius Officialis vel viceofficialis catholici denominandis, qui relationes per sub inspectores submissas sollicite ruminabunt, illasque adjecta opinione circa emendationes et obstacula occurrentia tollenda ad episcopum promovebunt, praecipue vero complures saltem scholas quovis anno ex improvise visitabunt ita, ut intra duorum annorum decursum de statu omnium scholarum sui circuli notitiam hauriant.*

⁵³⁾ *Posteaquam Majestas Vestra Regia Sacratissima, irja, suo rescripto die 18-a mensis aprilis anni huius exarato benigne*

Azok valának a medgyesi, besztercei s később a kolozsvári kegyesrendiek, a csiksómlói ferenczrendiek s a kantai minoriták vezetése alatt állottak, tanáraikat a szerzetes főnökök nevezték, különben pedig a püspök igazgatta. A többi gymnasiumot pedig, ugymint a károly-fehérvárit, maros-vásárhelyit, nagy-szebenit, székely-udvarhelyit, ugy a brassóit, gyergyószentmiklósit, zalatnait és szilágysomlyóit a püspök látta el tanárokkal s ő kormányozta. Mindezekre nézve álljanak itt a következő okmányok: Az erdélyi püspöki helyettesnek 1773-ik évi június 16-áról a kolozsvári coadjutorhoz intézett figyelmeztetése, melyszerént a volt jezsuita iskolákat az egyetemes egyházi törvények szerént kell igazgatni, melyek értelmében a helyi igazgatás a lelkészrét illeti, kit az egyházi hatóság nevez ki⁵⁴). Ezen elv alapján 1773-ban november 9-én Manzador Pius püs-

praecipere mihi dignata fuisset ut in statu humaniorum scholarum, quae per reverendos patres societatis Jesus Cibinii traduntur, sollicitè inquirerem, ac de illis adjecta tenui opinione mea siquid in meliorem (statum) adduci opportheret, humillime referrem: illarum visitationem peregrini diligenter, et quae a me hac occasione detecta fuerunt, demisse sacrae Majestatis Vestrae obtutui substerno. Protocolium Episcopale 1773 pap. 49.

⁵⁴) *Relatum est e certis argumentis, quod vestra Dominatio adm. reverenda parochialis illius ecclesiae administratorem a seminarii, scholarumque illarum regimine penitus exclusum esse velit, quod tamen qua ratione velle possit, non satis assequor. Reflectendum siguidem sibi est ad illud, quod scholae illae non amplius jesuiticae, nec amplius jesuitico more regendae, verum pure parochiales sint, ac proinde ad normam universalis disciplinae ecclesiasticae, quemodmodum aliarum scholarum parochialium, ita et illarum prima ac principalis cura et regimen parochis, seu hic et nunc administratoribus competat et incumbat, non vero private dominis eorum coadjutoribus et capellanis, e quorum numero vestra dominatio adm. reverenda est secundum canonicam sui institutionem et Excellentissimi Domini Episcopi declarationem. Obtinuerit fortassis vestra dominatio adm. reverenda eam muneris partem a tit. domino fiscali direttore? At vero non plus juris eidem domino competebat e rescripto regio, quam ut ad munia ejusmodi nomine juris patronatus regii proponere abolitae societatis membra praesentareque posset. At vero ipsa canonica institutio et praefectio ecclesiasticae potestati fuit relicta. Et ita ibat, curritque etiamnum in singulis aliis locis negotium eiusmodi institutionum et praefectionum. Jam vero vestram dominationem adm. reverendam hac via legitima fuisse in rectorem scholarum illa-*

pök megbizta helynökét, hogy a föloszlott jezsuiták helyébe neki alkalmas egyéneket ajáljon a tan-szökekre ⁵⁵⁾). Ugyanazon 1773-ik évi november 29-éről értesíti Szereday Antal nagyprépost a püspököt, hogy Maros-Vásárhelytt, miután a jezsuitákat föloszlatták, az iskolákat újból megnyitották ⁵⁶⁾). 1773-ik évi december 7-éről ugyanő értesíti a püspököt, hogy miután Székely-Udvarhelytt a pápai breve kihirdetése által a Jezsuita-társaságot föloszlatta, az ottani gymnasiumhoz tanárokat alkalmazott ⁵⁷⁾). 1774-ik évi november 29-éről Bruckenthal Sámuel fölhívja Szereday Antal káptalani helynököt hogy az udvarhelyi gymnasiumhoz syntaxis tanárt nevezzen ⁵⁸⁾). 1775-ben april 20-án Mári Terézia gróf Kollonits László erdélyi püspököt, mint ugyanazon évi martius 23-ikáról kelt legfelsőbb leiratában a kath. bizottságot értesítette, a kolozsvári egyetem, növeldék, gymnasiumok s elemi iskolák legfőbb igazgatójává nevezte ki és hogy az iskolákat, nevelő intézeteket és lelkészsképeket alkalmas egyénekekkel álláthassa, utasítja és segíti ⁵⁹⁾). Az erdélyi püspöknek középtanodai főigazgatása a

rum praefectam etquidem privative: id mihi non constat. Idcirco quemadmodum contere vestra dominatio admodum reverenda potest, imo qua coadjutor etiam tebet, subalternam et commutativam suam operam in regimen seminarii et scholarum illarum, ita, ut principales illius regiminiis partes, primamque superattendendam adm. reverendo administratori e communi norma ecclesiastica deflere velit, est quod officiose rogem. Protocollum Episcopale 1773. pag. 14.

⁵⁵⁾ Prot. Eppale 1773 pag. 67.

⁵⁶⁾ Prot. Eppale 1773. pag. 73.

⁵⁷⁾ Prot. Eppale 1773. pag. 87—88.

⁵⁸⁾ Per rererendum Dominum Franciscum Török, ecclesiae rom. cath. Udvarhelyensis administratorem repraesentatum huic regio gubernio existit magistrum Emanuelem Berkai, qui syntaxim simul et grammaticam docuerat, muneri suo valedixisse. Intinari igitur reverendissimae dominationi vestrae, ut cum reverendus dominus Szacsvai hic Cibinii ad tradendam rhetoricam applicatus esset, velit edendis suis providis dispotionibus rem eo dirigere, ut gymnasio etiam Udvarhelyensi magistro syntaxeos destituto quantocyus provideri queat. Ezen fölszólításra jan. 10. 1775 válaszolja Szereday, hogy Boros Józsefet kinevezte s kéri a bizottságot, hogy fizetését utalványozza. (A püsp. levéltárból.)

⁵⁹⁾ Reverende, Spectabilis ac Magnifice Comes, fidelis Noster, sincere Nobis dilecte! irja, Ad solidandum effectum benignarum ordinationum, quas sub 23. martii anni currentis circa regulationem scholarum latinarum aequae ac germanicarum ad gubernium Nostrum regium exaravimus, praecipuum medium in continua at-

a következett évtizedekben is kivéve II. József kormányának némely alkotmányellenes erőszakoskodásait, melyeket azonban a haldokló Felség jóvá tett, sértetlenül megmaradt.

que accurata superattentione quaerendum judicantes, fidelitatem vestram, quae eruditionem, pietatem et studium juventutis animos excolendi pluribus jam testata reddidit, supremum, protectorem universitatis claudiopolitanae, seminariorum, gymnasiorum et omnium scholarum latinarum et germanicarum benigne denominavimus ea lege, ut relationibus circa statum eorundem et naevos fors detectos per subinspectores in circulis seorsive constitutos submitte dis mature ruminatis illa, in quibus a norma jam praescripta aberratum esse comperierit, immediate corrigat, in casibus vero, quo vel ulterior deliberatio, aut benignae mentis nostrae declarati desideraretur, relationes receptas thessaurario nostro regio et consiliario guberniali actuali intimo comiti Nicolao de Bethlen, cui praesidium commissionis in publico-ecclesiasticis cum interventu fidelitatis vestrae celebrandae concedidimus, transponat.

Objecta specifica, ad quae materna sollicitudo nostra intuitu juventutis principii religionis aequae ac omnibus pro quovis vitae genere necessariis adminiculis solide imbuendae dirigitur, Fidelitas vestra ex advoluta rescripti ad gubernium nostrum regium jam exarati copia sufficienter colliget, proinde eatenus solummodo Fidelitati vestrae specificae adhuc committimus ut archidiaconis districtuum parochialium superattentionem quaedam scholas germanicas seu triviales concedat, parochos autem locorum tam quoad has, quam gymnasia et alias scholas latinas subinspectores juxta ductum §-phorum 18 et 19 mox dicti rescripti constituat.

Quemadmodum vero scopum praemissum assequi haud liceret, nisi de augendo cleri numero, necnon de subjectis ad obundas parochias idoneis simul provideretur; hinc praeter illa, quae sub sect. III. ordinationis ad gubernium nostrum regium exaratae continentur, Fidelitati Vestrae benignam, quam fovemus, intentionem, uberius declarandam invenimus, nimirum quod I-mo dum septem clerici haecenus in convicto claudiopolitano intertenti Albam-Carolinam transferuntur, Claudiopoli studium theologiae, quod aliunde praeter hos perpauci frequentarunt, abrogare, e contra vero tribus canonicis, quibus jam munus docendi incumbit, adhuc pro theologia morali et jure canonico duos professores viros solidae eruditionis et qui in aliqua universitate provinciarum nostrarum haereditariarum genuina principia hauserunt, gradumque doctoratus vel jam obtinuerant vel saltem ante auspicandam professuram consequi possent, adjungere velimus. Fidelitas Vestra proinde in casu, quo clericos cum ingressu subsequi anni scholastici coadunari posse praevideret, saltem usque ad mediam augusti ad Nos referet, an ad duas cathedras Albae-Carolinae superad-

Igaz ugyan, hogy nem minden püspök nevére állított ki a Felsőfővédnöki vagy mint a későbbi okmányok szólnak, főigazgatói kinevező okmányt; de ezen körülmény legkevésbé sem csorbitotta meg az illetők hatáskörét, valamint nem is csorbitotta meg, minthogy ahhoz a püspökök, mint Manzadorról és Szereday Antal káptalani helynökről 1773 és 1774-ből fennebb idézett ok-

dendas viri praemissis qualitatibus praediti in M. Principatu reperiantur, vel vero illos hinc mittere necessarium foret? 2-o Ut plura subjecta simul ad illum, quem optamus, perfectionis gradum pertingere possint, et praecipue principia in aliis provinciis haereditariis jam stabilita eo citius in M. quodque Principatu radices agant, propensae sumus ad Seminarium Tyrnaviense adhuc quinque et ad Pazmanianum tres praeter actu ibidem existentes Transsylvanos successive saltem per decursum quatuor vel quinque annorum, donec nempe scientiae altiores in M. Principatu majus ceperint incrementum, assumendi, modo Fidelitas Vestra majorem numerum clericorum, quam in seminario A-Carolinensi coadunatis duorum foundationum viribus interteneri posseut, invenerit, atque ad praemommarata duo collegia subjecta eminentia et quae in prioribus studiis primae classis fuerunt, proposuerit. 3-o Reflectendo, quod ad scopum praemissum quoque conduceret, si nonnullis subjectis capacibus, quae ad statum ecclesiasticum aspirarent, ob defectum foundationis vero vel commoditatum ad seminarium recipi non possent, adjutum aliquod administraretur, medio cuius interea, dum studio theologiae incumbunt, sibi de habitatione et victu extra seminarium providere valerent. Fidelitas vestra communicatis cum capitulo consiliis media ad angendos successive fundi vires commensurata invenire, praesertim vero Canonicos, item illos, qui antea in hoc seminario intertenti sunt, nec non omnes clericos actu ibidem existentes, eo in posterum recipiendos eo permovere conabitur, ut quivis legatum quoddam 50, 25 vel 15 fl. pro statu facultatum in augmentum foundationis, unde ipse utilitatem percepit, destinaret. Quemadmodum etiam 4-o ob multifaria onera, quae omnibus fundis publicis jam inhaerent, intertentio parochorum deficientium adhuc per complures annos ad exiguos reditus e Capitali 5960 fl. redundantibus restricta manebit, nisi quivis parochorum, in quantum praeter alias erogationes liceret, quotannis adjutum unius saltem, alteriusque floreni conferat vel legatum 30, 20, 10 fl. a proportionem facultatum suarum et proventuum, quos vita durante percepit, praemissum in finem relinquat.

Haec proinde sunt, quae immediatae Fidelitatis Vestrae prudenti ac zelosae inviationi concedenda simul invenimus, dum reliqua circa scholarum regulationem edita mandata superattentioni et cooperationi commendamus. (Az eredetiből.)

mányok mutatják, egyházzogi alapon jutottak. Azonkívül a püspöki levéltár évkönyvei mutatják, hogy gróf Batthyány Ignác és Mártonfi József királyi kinevezés nélkül is ugyanazon teendőket végezték a gymnasiumok igazgatásában, a melyeket elődjök gróf Kollonits, vagy utódaik Rudnay Sándor, br. Szepesy Ignác és Kovács Miklós, ugy hogy az erdélyi püspöki hivatal és az erdélyi rom. kath. tan- és nevelő-intézetek főigazgatósága egynek tekintetett; mit részint azon tény tanusít, hogy az erdélyi rom. kath. tan- és nevelő-intézeteknek soha sem volt más főigazgatója, mint az erdélyi püspök; részint az, hogy püspöki széküresedés esetében a kaptalani helynökök végezték a főigazgatás teendőit, jeleül annak, hogy a püspöki hivatalhoz tartozott; részint pedig az okmányok ide vonatkozó helyei mutatnak, melyek közül elég legyen főlemliteni az 1820-ban junius 10-én kelt főkormányszéki fölíratot, melyszerént noha br. Szepesy Ignác erdélyi püspök nem volt kinevezve főigazgatónak, mégis a főkormányszék így ír róla: *Nulla concursu ad cathedras gymnasiales in Transsylvania locum habente, deligebantur ab initio, deligunturque hodie gymnasialium scholarum professores partim de clero saeculari per Episcopum, qui quandoque etiam apta nonnulla individua e viris saecularibus eo adplicare consuevit; partim e regulari, per suos respectivos superiores religiosos.* Hasonlóképen az 1828-ban martius 24-én 5736. szám alatt kelt leirat így szól Kovács Miklós püspökről: *Cum in altissime neodenominato Episcopo Transsylvaniae Nicolao Kovács omnia scholastica et educatoria in Transsylvania catholicorum instituta talem iterum supremum directorem obtinuerint, a cujus zelosa et prudenti moderatione relata ad intentam etiam scholarum in Transsylvania reorganisationem utilia resulta expectari possunt. . . : regium gubernium in mutua cum praelaudato episcopo cointelligentia talem pro respectivis scholis catholicis novae organisationis planum confici faciat, quod praedecaratae altissimae intentioni respectivisque iudicis apprimae correspondeat.* Mindez az erdélyi püspök főigazgatásáról világosak.

3) A kolozsvári főiskola is az erdélyi püspök főigazgatása alatt volt, mint azt az 1775-iki martius 23-án és april 20-án kelt királyi leiratok⁶⁰⁾, sok más, továbbá még annak virágzása ko-

⁶⁰⁾ L. az 52. és 59 jegyzeteket a 40-ik s illetőleg 46-ik lapon.

rában tanult és tanított élő férfiak bizonyítják. Az 1834-ben 12947. főkormányiszéki szám alatt a kolozsvári lyceumi igazgatónak adott utasítás 4-ik §-je tüzetesen körülírja azon viszonyt, melyben ezen igazgató az erdélyi minden kath. tan- és nevelő-intézet legfőbb igazgatójához, az erdélyi püspökhöz állott.

Ez vala az 1767-től kezdve 1873-ig működött kath. bizottság és hatásköre, ezek a hozzá tartozott ügyek és azon viszonyok, melyekben az állami és egyházi hatóságokhoz állott. Működésének irányadó eszméje Mária Terézia amaz arany szavai voltak: Ad catholicae religionis promotionem animorum conjunctio in iis, qui curare illam habent, necessaria omnino est. Eredménye pedig azon tagadhatlan tény, miszerént a kath. bizottság közreműködésével erdélyi egyházunk, mint annak jelenlegi főpásztora az igazgató-tanács alakuló gyűlésén Kolozsvártt 1873-ki július 30-án tartott megnyitó beszédében igen helyesen megjegyezte, „mind szellemi, mind pedig anyagi erejében igen tetemesen gyarapodott”⁶¹⁾.

⁶¹⁾ Religio. 1873. II. félév. 11. sz. 84 l.

F ü g g e l é k.

Az erdélyi rom. kath. status-gyűlés és igazgató-tanács
által követendő eljárási módozatról.

A volt kath. bizottság hatáskörének és az ahoz tartozott ügyeknek hiteles történeti okmányok alapján adott ismertetése után már nem lesz nehéz meghatározni, kik az összes érdekeltek, kiknek méltányos igényei szem előtt tartásával kell megállapítani az amaz ügyek végzésében követendő eljárási módozatot? Ezen összes érdekeltek, mint a történeti okmányok mutatják 1) Ő cs. s ap. királyi Felsége legfelsőbb kegyuri és főfelügyelői jogánál fogva, 2) az erdélyi püspök egyházmegyéjével, annak egyházközsegeivel és intézményeivel együtt az egyházi és hazai törvények s történetileg kifejtett jogok és szokások alapján, 3) az erdélyi rom. kath. statusgyűlés és annak kebeléből választott igazgató tanács az egyházmegyei hagyományok s királyi főkegyuri leiratoknál fogva. Mindezekről semmi kétség sem forogván tenn, az ezen különböző tényezők által követendő összehangzatos eljárási módozat megállapításánál a közvagyon kezelésére és hasznosítására, a vegyes ügyek végzésére és a tan- s nevelő-intézetek igazgatására kell hogy figyelemmel legyünk.

I. Ő cs. s ap. királyi Felsége legfelsőbb kegyuri és főfelügyelői jogainak épen tartása.

A) Az erdélyegyházmegyei hat közalap kezelésében és hasznosításában Ő cs. s ap. királyi Felsége legfelsőbb kegyuri és főfelügyelői jogainak épen tartásával megállapítandó eljárási módozatnál azoknak elhelyezése s pénzügyi kezelése és hasznosításának módja lesz meghatározandó.

1) Mi a hat alap elhelyezését és pénzügyi kezelését illeti, arra nézve két eljárás módzat lehetséges, vagy tudniillik azon alapok ezentul is a királyi kincstárnál s annak pénzügyi kezelésénél maradnak, mint eddig; vagy pedig az erdélyi kath. statusgyűlés, illetőleg igazgató-tanács kezelésére bocsáttatnak. A vallás-és közoktatásügyi minister ur 1873-iki június 16-ikán 1008 elnöki szám alatt az 1873-ik évi erdélyi statusgyűlés azon föliratára, miszerént a kath. közalapok a statusgyűlés által megválasztott igazgató-tanácsnak átadassanak, aképen válaszolt, hogy e kívánalomnak az erdélyi püspöki megyét illetőleg külön és kivételesen azért nem tehet eleget, minthogy ezen kérdés együttesen az összes magyar állami kath. egyházra végérvényesen létesítendő önkormányzat megállapításának alkalmával és azzal szervezetesen fog annak idején elintéztetni. Ezen válasz a státsággyűlés említett jogos és méltányos kívánatának teljesítését egyenesen nem tagadta meg, hanem csak elhalasztotta. Azon esetben, ha ezen alapok az igazgató tanács kezelésére bocsáttatnak, oly szabályzatok lesznek megállapítandók, melyek, míg egyfelől azoknak biztonságáról és pontos fizethetéséről gondoskodnak, másfelől a legfelsőbb kegyuri és főfelügyelői jogokat is tiszteletben tartatják. Mert Erdély katolikusai soha sem feledhetik, hogy a dicsőségesen uralkodó Habsburg-Lotharingiai magyar királyi háznak köszönik nagy részben közvagyonukat s az abból fentartott közintéze- teiket.

2) Mi ezen közalapok hovaforrását illeti, legyenek azok akár a királyi kincstár, akár az igazgató-tanács kezelése alatt, s ap. kir. Felsége legfelsőbb kegyuri s főfelügyelői jogainak biztosítása végett megtartandó a XXI-ik pontban ismertetett eljárási módzat, melyet a volt kath. bizottság követett és mely most is gyakorlatban van, hogy tudniillik

a) ezen alapok ő Felsége dicső emlékü őseinek, mint azok létesítőinek, s illetőleg visszaállítóinak és gyarapítóinak, ugy-szintén más jötevőknek szándéka szerént a kath. egyház és vallás szellemében az erdélyi katolikusok lelki és művelődési javára fordíttassanak, mint azt a 1791-iki 54-ik erdélyi törvényczikk is rendeli ⁶²⁾

⁶²⁾ *Sacratissima sua Majestas singular religiones securas benignè reddit, quod piae fundationes ad mentem ac intentionem*

b) Az alapoknak ő cs. s ap. királyi Felsége dicső elődei helybenhagyásával a különböző lelkészségekre, iskolákra, nevelő és egyéb jótékony intézetekre állandósított kiadásai csak ő Felsége legfelsőbb beleegyezésével változtathatók meg.

c) Minden évben az alapok állásáról kimutatást kell a Felséghez fölterjeszteni. Valamint

d) minden évben a jövő évi költségvetést helybenhagyás végett be kell mutatni a Felségnek. Mindez az erdélyi kath. közalapok ismertett eredetéből, természetéből és céljából és a magyar apostoli király szent István utóda legfelsőbb kegyuri jogából önként következik.

B) A vegyesegyházi ügyek, melyeket fennebb a 27-ik lapon ismertettünk, elintézésében, a mennyiben azok a polgári közhatóságokhoz tartoznának vagy azokhoz vitetnének, ő Felségének s magyar királyi kormányának jogai a hazai törvények által biztosítva lévén, azóktól elütő eljárási módozat megállapításának helye nincs.

C) Az erdélyegyházmegyei közalapokból fentartott rom. kath. tan- és nevelő-intézetek igazgatásában ő cs. s ap. királyi Felsége legfelsőbb kegyuri és főfelügyelői jogainak épségben tartását hasonlókép a hazai törvények biztosítják.

II. Az erdélyi püspök, egyház-megyéje, annak egyház-községei s intézetei iránti tekintet.

A) A ker. kath. anyaszentegyház törvényei a püspöket az egyházmegyéjében levő minden egyházi vagyon fölügyelőjének tekintik ⁶³⁾, kinek az egyházi vagyon kezelői arról évenként számot adni kötelesek. Ezen egyházi törvények valamint az egész magyar egyházban, úgy az erdélyi egyházmegyében mindig ⁶⁴⁾

fundatorum administrabuntur et cum foundationibus aliarum religionum non commiscebuntur, salvo circa illas superinspectionis jure Majestati Regiae competente.

⁶³⁾ c. 2 — 7. c. 10. q. 1. Conc. Trid. de ref. sess. 22. c. 9.

⁶⁴⁾ Már Bethlen Gábor fejedelem Fejérdi Mártont és Rákóczy György Szalainai Istvánt biztosították a trienti szent zsinat által

érvényben voltak s most is kötelezők. Minélfogva az erdélyi püspök számára az erdélyi egyházmegye minden egyházi vagyonának kezelésében a fölügyelői jogot kétségtelenné teszik.

Továbbá kétféle egyházi vagyont kell az erdélyi egyházmegyében megkülönböztetni, tudniillik a már említett hat közalapot és egyeb egyházi vagyont, mely egyes egyházközségek és intézetek tulajdona. Az egyházmegyei vagyon ezen utóbbi nemének az illető egyházközségi tanácsok élőkön a plebánosokkal és az intézeti előjárók közvetlen kezelői és törvényesen elismert jogi képviselői, a kerületi főesperesek fölügyelete s a püspök fölügyelete alatt és számadásaik fölül vizsgálása a székeskáptalan tagjaiból s a püspöki szék kebelében levő papokból és világiakból a püspök által szervezett egyházmegyei számvevő hivatalhoz tartozik. Ezen vagyon kezelésében és a kezelés ellenőrzésében az eddigi eljárási módozat meghagyandó; mert abban a híveknek az al- és főgondnokok és egyházközségi tanácsok által minden egyházközségben gyakorolt befolyása a püspöknek csak ellenőrzési joga által van korlátozva; mert abba a volt katolikus bizottság sem szólott bele; mert különben arra egy külön költséges hivatalt kellene beállítani minden ok nélkül, minthogy azt mint eddig, ugy ezentul is a székes káptalan és püspöki számvevő hivatal minden költsékezés nélkül elvégezi és mert az idézett egyházi törvények értelmében a püspököt illeti az egyházmegyei vagyon kezelésének ellenőrzése és fölmentése, következőleg a számadások akármely testület kezén mennének keresztül, mégis utoljára a püspök elébe kellene, hogy kerüljenek jogérvényes fölülvizsgálás és helybenhagyás végett.

A mi pedig az egyházmegyei hat közalapot illeti, azokra nézve is a püspök fölügyeleti joga épségben tartandó. Ezt követelik az egyházi törvények, melyek a püspököt minden egyházmegyei vagyon fölügyelőjének ismerik. Ezt kívánta az alapító Felsegeknek fennebb ⁶⁵⁾ ismertetett legmagasabb akarata. Ezt a magán alapítók szándéka is, kik többnyire erdélyi püspökök és áldozárok lévén, az időnkinti erdélyi püspökök betekintését alapítványaik kezelésébe nem zárták ki. Ezt a dolog természete,

a vicariusoknak engedett jogokban, tehát az egyházmegyei vagyonkezelés és fölügyelés jogában is.

⁶⁵⁾ L. fennebb a XXIV. pontot, a 39-ik lapon.

mert a püspök lévén egyházmegyéjének kormányzója és minden erdélyi rom. kath. tan-, nevelő és jótékony intézet főigazgatója, szükségkép tudomást kell hogy birjon azon alapok állásáról, melyekből az egyházak, iskolák és intézetek szükségéi fődöttnének. Ezt követeli a folytonos gyakorlat által szerzett jog, mert bizonyos, hogy mióta ezen közalapok léteznek, azok kezelését a püspök mindig figyelemmel kísérte s azok állapotáról évről évre kimutatás terjesztetett a püspök elébe, a költségvetés vele mindig közöltetett s a számadásokra kötelezettek az ő útján nyerték fölmenti vényeket. Ezt megkívánja végre az egyházmegye egységes vezetése, minek egyik követelménye az egyházmegye fejének a közvagyon fölötti fölügyelése, hogy ne említsük azon érvet miszerént ezen fölügyelet az alapok fennmaradásának, hűséges kezelésének és rendeltetésükre fordításának legerősebb biztosítója.

Ezekből következik, hogy az egyházmegyei közalapok kezelésében meg kell tartani azon eljárási módozatot, melyet már a kath. bizottság megállapított volt 1776-ban november 20-ikán ⁶⁶⁾ s mely azóta folytonos gyakorlatban van, hogy tudniillik az alapok állásáról szóló kimutatások az erdélyi püspökkel észrevételemegtevése végett minden évben közöltetnek, hasonlóképen közöltetik minden évben az előlegesen megállapított költségvetés s az ezen alapok kiadásairól szóló számadásokat az illetők a püspökhöz nyújtják be s a püspök útján nyerik ki a fölmentvényeket.

B) Az vegyes egyházi ügyek végzésében a püspökkel egyetértő eljárás az egyedül helyes módozat, ugy a kegyuri jog gyakorlásának eddigi módja is.

C) Az erdélyi püspöknek az erdélyi rom. kath. tan- és nevelőintézetek fölötti főigazgatóságának s azon eljárási módozatnak, melyet ez ügyben a volt kath. bizottság szemben az erdélyi püspökkel követett, ⁶⁷⁾ megtartása mellett igen fontos érvek szólnak. Szól tudniillik ezen iskolák egyházmegyei természete, melyek ennél fogva a püspök joghatósága alátartoznak; szől némelyeknek alapító oklevele, s az a Jézustársaság fölösztatása után

⁶⁶⁾ L. a 14. jegyzetet, a 13-ik lapon.

⁶⁷⁾ L. a XXV. pontot, a 42-ik lapon.

az egyházi jog erejénél fogva közvetlen püspöki joghatóság alá vétele; szól azok igazgatásának szükséges összhangzata s az igazgatás megóvándó tekintélye, szólnak végre a legfelsőbb királyi leiratok ⁶⁸⁾, a több mint százados gyakorlat s annak a mostoha viszonyok daczára ezen iskolák fentartásában s nagy részt a püspökök gondoskodása s adományozásai általi gyarapodásában s emelkedésében kedvező eredménye.

Ezen joggyakorlatának az igazgatótanácsal szükséges eljárásai összhangzat által követelt módozata történelmi alapon, az érdekek méltányos tekintetbe vételével s remélhetőleg az illető intézetek nyereséjére is az, hogy az igazgató-tanács az erd. rom. kath. tan- és nevelés-ügy állapotáról magának a püspök útján szerezzon tudomást. A gymnasiumok és növeldék igazgatói és a főesperesek mint kerületi elemi iskolai fölügyelők, valamint az iskola-gondnokok jelentéseiket a tan- és nevelő-intézetekről, mint eddig, az erdélyi püspökhöz terjeszszék be, ki azokat átteszi az igazgató-tanácshoz, mely a püspökkel egyetértőleg gondoskodik a fölmerült hiányok orvoslásának s az intézetek előhaladásának eszközeiről s az egyetértőleg szükségeseknek itélt intézkedéseket a püspök végrehajtja.

A tanárok kinevezése pedig ekép történjék: A tanulmányi alapból fenntartott gymnasiumokhoz tanárjelöltek akár a püspöknél, akár az igazgató-tanácsnál jelentkezzenek, kérelmeiket és okmányaikat az igazgató-tanács megvizsgálja, azokról előterjesztést tesz a püspökhöz s véleményeik kölcsönös kicserélése után a legalkalmasabbat a püspök kinevezi ezen záradékkal: „Az erdély-egyházmegyei igazgató-tanácsal egyetértőleg“ A hitoktatói s hitelemzői, ugy minden tanítói és nevelői állomás betöltése a püspöket illeti. A szerzetes rendek tanintézeteinél a tanári és nevelői állományok betöltése az illető szerzetfőnökök joga. Azon tanári állományok betöltése, melyekre a kinevezési jog az alapítványi levelek által szabályozva van, az eddigi mód szerént történjék. Ezen eljárási módozatban csupán a népiskolák állásáról szóló kimutatások áttevése az igazgató-tanácshoz és a tanár-kinevezés módja lenne új, minthogy a volt katolikus bizottsághoz a püspök rendszerént csak az elemi iskolai alapból

⁶⁸⁾ L. a XXV. pontot, a 42-ik lapon.

fontartott népiskolák kimutatásait tette át, a tanárok kinevezése pedig minden egyéb befolyás mellőzésével csak a püspököt illette.

III. Az erdélyegyházmegyei rom. kath. statusgyűlés és igazgató-tanács hatásköre és eljárási módja.

Az erdély-egyházmegyei rom. kath. status-gyűlés és az annak kebeléből megválasztott igazgató-tanács az 1867-ik évi augusztus hó 19-én kelt legkegyelmesebb felségi engedélyezésnél fogva a volt kath. bizottság hatáskörébe lépven, ezen hatáskör pedig az apostoli királyi Felség kegyuri és főfelügyelői jogai, valamint az erdélyi püspök jogos és törvényes hatásköre által, mint a fentebbiekben kimutatott, több tekintetben határozódva lévén: ezek szerint kell az említett status-gyűlésnek és igazgató-tanácsnak hatáskörét s az annak betöltésében követendő eljárási módot körülírni. És pedig

A) mi a status-gyűlést illeti, miután az az 1867-iki aug. hó 19-én kelt felségi legfelsőbb határozat erejénél fogva a volt kath. bizottság helyébe lépett, 1) annak tárgya mindaz, mi ama bizottság hatáskörébe tartozott. Hogy tudniillik a status-gyűlés a püspök tudtával és beleegyezésével tanrendszert állapítson meg, tanárok és tanítók állását javítsa, intézetek föllállításáról gondoskodjék, nyugdíjakat tervezzen és alapítson, a közalapokat kezelje, gyarapítsa, nyilvántartsa, de a Felség legkegyelmesebb beleegyezése nélkül se el ne adhassa, se meg ne változtathassa vagy meg ne terhelje; hogy az azokról szóló számadásokat megvizsgálja, hogy az igazgató-tanácsot megválassza, utasítsa, annak jegyzőkönyveit átvizsgálhassa, hogy a közalapok költségvetéseit megállapítsa és egyes ügyek állásáról magának tudomást szerezhessen, hogy ezeken fölül a püspök egyes egyházi ügyeket is, melyek üdvös eredményü elintézésére egy ily népes gyűlés tekintélye befolyással lehet, annak tárgyalása alá bocsáthasson stb. minderre a status-gyűlés az erdélyi egyházmegye régi gyakorlata, főképp pedig az idézett felségi legkegyelmesebb elhatározás által föl van jogositva.

2) A statusgyűlés tárgyalásának rendét és módját maga ezen gyűlés természete határozza meg. Az erdélyi kath. status-

gyűlés többé nem politikai status gyűlése, sem pedig nem kormányközeg, hanem egyházmegyei intézmény, következőleg az erdélyi megyés püspök joghatósága alatt áll. Ennélfogva minden indítványt, mielőtt a gyűlésen tárgyalatnék, a püspökkel közölni kell és az ő tanácsa szerint lehet és kell a gyűlés tanácskozására bocsátani. A gyűlés határozatainak érvényessége pedig a püspök beleegyezésétől függ. Indokolva van a statusgyűlés és a püspök ezen viszonya részint az által, hogy, mint említők, a statusgyűlés egyházmegyei intézmény, részint a fennebb⁶⁹⁾ idézett királyi leiratok által, melyekben maga a Felsőég által a kath. bizottságnak és a kir. főkormányzéseknek elnöke oda volt utasítva, hogy minden kath. egyházi, iskolai és vagyoni ügyet tárgyalás előtt a püspökkel közöljön és csak miután vele egyetértésre jutott, azután tárgyalja vagy tárgyalassa; részint pedig indokolva van a dolog természete s a viszonyok által, mert önkormányzat tekintetében az erdélyi egyházmegye mindaddig, míg a magyarországi kath. autonómiai szervezés életbe léptetve nem lesz, különállván, szükségképen lenni kell az ő kebelében a gyűlés fölött álló forumnak, mely annak határozatát új birálat alá vehesse: ez pedig a megyés püspök, mint az a kath. egyháznak szervezéséből, melyszerént az egyházmegye törvényhozója és kormányzója a megyés püspök, önként következik.

B) Mi az igazgató-tanácsot illeti, annak hatáskörébe a fennebb ismertetett meglévő és ezután keletkezhető közalapok kezelése és hasznosítása, a püspök által esetről esetre előterjesztendő vegyes egyházi ügyek tárgyalása s az iskolák és nevelőintézetek kormányzása tartoznak, korlátozva ő cs. s apost. kir. Felsőégének legfelsőbb kegyuri és főfelügyelői jogaival, az erdélyi püspök törvényes hatáskörével és a status-gyűlés fenn kijelölt működési körével. Melyeknek keretei között az igazgatótanács számára következő eljárési módozat, illetőleg utasítás volna meg állapítandó:

1) A közalapok kezelésében a) a közalapok papírjai és egyéb tőkái mindaddig, míg azok az erdélyi rom. kath. statusnak ki nem adatnak, a kolozsvári megyei királyi főpénztárnál maradjanak letéve, még pedig olyformán, hogy azok ama pénztárból,

⁶⁹⁾ L. a 39. és 40 jegyzeteket, a 39 és 40-ik lapon.

illetőleg az erdélyi egyházmegye határaiból ki ne vitessenek, annál kevésbbé pedig elzalogositassanak vagy elidegenitessenek. b) Ezen alapokra és azokhoz tartozó minden ingó és ingatlan javakra az igazgató-tanács fölügyel, megőrzésökre, megvédésökre és gyarapításukra a szükséges intézkedéseket megteszi, peres és perenkivüli esetekben minden hazai hatóság előtt amaz alapokat, azokból fenntartott intézeket s általában az erdélyegyházmegyei rom. kath. statust képviseli. c) Ezen alapok állását, jövedelmeit és kiadásait pontosan részletezve nyilvántartja. Az ingatlan javakat bérbeadás végett kihirdeti s árverezteti, a biztosítékokat beveszi s nyugta mellett az alapítványi főpénztárba helyezi s egyáltalában szerződik úgy és azon módon, a hogy az alapokra nézve hasznosabbnak itéli. d) Az alapok fekvő birtokainak jövedelmeit az alapítványi főpénztárba az urodalmi tisztviselők által nyugta mellett beszolgáltatja, a kiadásokat pedig ugyanazon főpénztárnál utalványozza. e) Az alapokat azoknak részletesen megállapított céljaikra fordítja rendszeresített kiadásaikat jövedelmeikből földözi, de a költségvetésen tul csak azon esetben mehet, ha az alapokat vagy az erdélyi kath. status közérdekét kell valamely kártól megőrizni. f) Minden évben az alapok állásáról okmányokkal ellátott kimutatást kér a királyi kincstártól és számadást az arra kötelezett egyénektől, kik azt a püspökhöz beterjesztik, a püspök pedig saját véleménye kíséretében átteszi az igazgatótanácshoz. g) A királyi kincstár kimutatása, a felek számadásai és saját okmányai alapján az igazgató-tanács minden évben az alapok állásáról, jövedelmeiről, kiadásairól és pereiről részletes kimutatást készít, a püspök elébe terjeszti, ki azt a status-gyűlésnek megvizsgálás végett bemutatja. h) Az új építkezések és ujonnan rendszeresítendő lelkészi, tanári és tanítói államásokról a püspökkel egyetértőleg költségvetést készít s azt a status-gyűlésnek bemutatja. i) A rendszeresített kiadásokat fennakadás nélkül, az ujonnan rendszeresítendőket pedig ő cs. s apost. kir. Felsege legkegyelmesebb helybenhagyásának kinyerése után utalványozza. k) Megválasztja és beállítja az urodalmi tisztviselőket, segéd- s szolgazemélyzetet, saját pénztárnokát, számvevőjét, ellenőrét, jogtanácsosát, irnokait és irodaszolgáit s ezek fizetését a püspök és status-gyűlés helybenhagyásával megállapítja.

2) A püspök által elébe terjesztett vegyes egyházi ügyek kedvező elintézését tanácsával és tekintélyével elősegíti s a mennyiben azok hatásköréhez tartoznak, határozatározatával elvégzi. És gyakorolja a vallás alapot megillető kegyuri jognál fogva a fennebb megnevezett egyházakban, mint a volt kath. bizottság, a lelkesfelajánlási jogot. Az üresedésbe jött püspöki javadalom leltár melletti átvételénél és átadásánál, valamint az üresedésben levő püspöki szék ily javadalmi jövedelmeinek kezelésénél a káptalan hozzájárulásával teljesíti mindazt, mi hasznosnak és szükségesnek mutatkozik.

3) Az erdélyegyházmegyei rom. kath. tan- és nevelőintézetek kormányzását illetőleg az igazgatótanács a) az alapítványokat és ösztöndíjakat tekintettel a püspök előterjesztésére adományozza vagy visszavonja, e részben azonban az alapítók szándéka és rendelkezése szerint köteles eljárni. b) A tanulmányi alapból fenntartott tanszékekre folyamodó tanárjelöltek kérelmeit és okmányait megvizsgálja, azokról előterjesztést tesz a püspökhöz s a vélemények kicserélése után a legalkalmasabbat a püspök ezen záradékkal: „Az erdélyegyházmegyei igazgatótanácsal egyetértőleg“ kinevezi. A hitoktatói és hitelemzői, ugy minden tanítói és nevelőintézeti állások betöltése a püspököt illeti. A szerzetes rendek tanintézeteinél a tanári és nevelői állások betöltése az illető szerzetes főnökök joga. Azon tanári állomások betöltése, melyekre a kinevezési jog az alapítványi levelek által szabályozva van, az eddigi mód szerint történend. c) A gymnasiumok és neveldek igazgatói, a főesperesek mint az elemi iskolai alapból fenntartott tanodák kerületi felügyelői, valamint az iskola-gondnokok a tan- és nevelőintézetekről jelentéseiket egyenesen a püspökhöz beterjesztik, ki a okat észrevételeivel együtt átteszi az igazgatótanácshoz. d) Az igazgatótanács a püspökkel egyetértőleg gondoskodik a felmerülő hiányok orvoslásáról s az intézetek előhaladásának eszközeiről. e) A megállapított intézkedéseket a püspök az intézetek előljárói s iskolai felügyelők és gondnokok által végrehajtatja, kik az eredményről jelentést tesznek a püspöknek, ki azt az igazgatótanácsal közli. f) A mely esetekben a főméltóságú magy. kir. ministerium vagy más állami hatóságok közbelépése megkívántatik, azokat az igazgatótanács a püspökkel egyetértőleg megtalálja. g) A közalapokból uj iskolák és tanszék-

kek föllállításának vagy új tanrendszer behozatalának tervét az igazgató-tanács a püspökkel egyetértőleg elkészíti, ki azt bővebb tanácskozás végett a statusgyűlés elébe terjeszti. h) Az igazgató-tanács minden évben kimerítő jelentést készít az erdélyegyházmegyei tanügy állapotáról, a püspöknek átteszi, ki azt a statusgyűlésnek bemutatja.

Ezen eljárási módozat, mint első tekintetre kilátszik, lényegében megegyez a volt katolikus bizottság számára megállapított és a fennebbiekben ismertetett módozattal. Némi eltérés a statusgyűlésre való tekintettel a statusgyűlésnek és igazgató-tanácsnak, mint többé nem politikai testületnek, sem pedig kormányközegnek, hanem mint egyházmegyei intézményeknek állásával indokoltatik.

DR. BALLAGI GEZA.

Tartalom.

	Lap
Bevezetés	3
I. Történeti előzmények	4
II. A katolikus bizottság föllállítása 1767-ben.	6
III. A kath. bizottság további alakulásai	7
IV. A kath. bizottság szervezete	10
V. A kath. bizottság hatásköre	10
VI. A vallásalap	10
VII. A kath. bizottság teendői a vallásalap hasznosítása körül	12
VIII. Az árvaházi alap	18
IX. A kath. bizottság hivatása az árvaházi alap kezelésében	19
X. A tanulmányi alap	20
XI. A kath. bizottság feladata a tanulmányi alap hasznosításában	22
XII. Az ösztöndíjalap	23
XIII. A kath. bizottság befolyása az ösztöndíjalap kezelésébe	24
XIV. Az elemi iskolai alap.	25
XV. A kath. bizottság teendői az elemi iskolai alap kezelését illetőleg	25
XVI. A tanítói nyugdíjalap és kezelése	26
XVII. A katolikus bizottság befolyása a vegyes egyházi ügyek végzésébe	27
XVIII. A nagy-szebeui rom. kath. árvaház igazgatása	29
XIX. A erdélyi rom. kath. elemi iskolák igazgatása.	31
XX. Az erdélyi rom. kath. gymnasiumok, finöveldek és a kolozsvári kath. főiskola igazgatása	33
XXI. A kath. bizottság viszonya a Felsőházhoz	34

	Lap.
XXII. A kath. bizottság viszonya a kir. főkormányshékhöz	35
XXIII. A kath. bizottság viszonya egyéb királyi hivatalokhoz	37
XXIV. A kath. bizottság viszonya az erdélyi püspökhöz	39
XXV. Az erdélyi püspök tan- és nevelő intézeti főigazgató- gató-sága	42
Függelék az erdélyi rom. kath. status-gyűlés és igazgató- tanács által követendő eljárási módozatról	51
I. Ő cs. s ap. királyi Felsége feisőbb kegyuri és főfel- ügyelői jogainak épen tartása	51
II. Az erdélyi püspök, egyházmegyeje, annak egyházköz- ségei és intézetei iránti tekintet	53
III. Az erdélyegyházmegyei rom. kath. status-gyűlés és igazgató-tanács hatásköre és eljárási módja	57

